

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Marja Bajželj

Okoljevarstvene vrednote v sodobnem svetu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Marja Bajželj

Mentor: izr. prof. dr. Marjan Smrke

Okoljevarstvene vrednote v sodobnem svetu

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju,izr. prof. dr. Marjanu Smrketu, za vedno zanimiva in inspirativna predavanja ter pomoč in razumevanje pri pisanju diplome. Hvala tudi mojima dragima staršema, sestri Bojani in ljubim prijateljicam in prijateljem za vzpodbudo in neskončne pogovore, s katerimi mi širite obzorja in lepšate vsak-dan.

OKOLJEVARSTVENE VREDNOTE V SODOBNEM SVETU

Pričujoče diplomsko delo se ukvarja z okoljevarstvenimi vrednotami v sodobnem svetu, kot pojavom, ki se je začel razvijati in širiti v okviru posmaterialističnih vrednot po drugi svetovni vojni. Delo se sprva posveča definicijam pojma vrednota in spreminjajočim se vrednotam nasplošno, kasneje pa se orientira na že obstoječe relevantne empirične študije o okoljevarstvenih vrednotah avtorja Ronalda Ingleharta. Slednja študija temelji na dolgoletnih raziskavah vrednot imenovanih *World Values Survey*. Dotične raziskave so pomembne, saj gre za najboljše tovrstne raziskave, ki pomenijo utemeljitev študija vrednot v družboslovju. Tretji del diplomskega dela pa prinaša analizo raziskav *World Values Survey*, opravljenimi med leti 1994 in 1999 ter 2005 in 2008, o okoljevarstvenih vrednotah v Sloveniji in na Švedskem. Primerjalna analiza številnih rezultatov je povezana s splošnimi ugotovitvami glede postmaterialističnih vrednot in njim pripadajočih okoljevarstvenih vrednot. Analizi sledi primerjava ugotovitev o vrednotni orientaciji Slovencev in Švedov z objektivnimi kazalci okolja na podlagi podatkov organizacije *World Bank* in agencije Evropske unije *European Environment Agency*, katerih naloga je zagotavljanje neodvisnih in zanesljivih informacij o okolju. V sklepu je podana ocena skladanja med okoljevarstvenimi vrednotami in vsakdanjim življenjem prebivalcev v dveh omenjenih državah.

Ključne besede: postmaterialistične vrednote, okoljevarstvene vrednote, raziskave vrednot, objektivni kazalci, subjektivno mnenje.

ENVIRONMENTAL VALUES IN MODERN SOCIETY

This diploma paper deals with the environmental values in modern society as a phenomenon which began to develop and spread in the frame of post-materialistic values after the World war 2. The paper firstly defines the concept of a value and changes of those in general, and later focuses on the existing relevant empirical studies on the environmental values, written by Ronald Inglehart. This study is based on years worth of value research under the name *World Values Survey*. This research holds great importance, since it represents the most comprehensive research of such kind and thus a substantiation of value studies in sociology. The third part of this paper contains an analysis of the *World Values Survey* about environmental values in Slovenia and Sweden, held in the periods between 1994 and 1999 and between 2005 and 2008. The comparing analysis of results is related to the general findings about postmaterialist values and environmental values related to them. The analysis is followed by a comparison of findings on the value orientation in Slovenia and Sweden with the objective environment indicators, based on the data from the *World Bank* and *European Environment Agency*, which provide us with independent and reliable data on the environment. The conclusion evaluates the compliance of environmental values and everyday life in the aforementioned countries.

Keywords: postmaterialist values, environmental values, value research, objective indicators, subjective opinion.

KAZALO

1	UVOD	7
2	METODOLOŠKI NAČRT	8
2.1	Namen in cilj diplomskega dela	8
2.2	Hipoteza dela	8
2.3	Metodološki okvir	8
3	POJMA VREDNOTA IN VREDNOTE V SODOBNEM SVETU	9
3.1	Osnovni termin diplomskega dela	9
3.2	Tradicionalne vrednote	9
3.3	Novodobne postmaterialistične vrednote	11
3.4	Predvidevanje kulturnih medgeneracijskih vrednotnih sprememb	13
3.5	Ali vrednote vplivajo na vedenje?	15
3.6	Raziskave vrednot v sodobnem svetu	16
4	OKOLJEVARSTVENE VREDNOTE V SODOBNEM SVETU	18
4.1	Rezultati obstoječih raziskav okoljevarstvenih vrednot	18
4.2	O posledicah spremenjenih vrednot z vidika okoljevarstva	22
4.3	Relativni vpliv objektivnih in subjektivnih faktorjev	23
4.4	Kulturne spremembe in okoljevarstvo	24
4.5	Vpliv spreminjajočih vrednot na okolje	25
5	ANALIZA IN PRIMERJAVA OKOLJEVARSTVENIH VREDNOT V SLOVENIJI IN NA ŠVEDSKEM	26
5.1	Primerjava okoljevarstvenih vrednot v Sloveniji in na Švedskem	27
5.2	Primerjava okoljevarstvenih vrednot z objektivnimi kazalci onesnaženja	33
6	ZAKLJUČEK	36
7	LITERATURA	38

KAZALO TABEL IN GRAFOV

Tabela 5.1: Odgovor na vprašanje: »Kako podobno vam je: skrb za okolje?«.....	27
Tabela 5.2: Strinjanje z izjavo: »Del mojega prihodka bi namenil okoljevarstvu«.....	28
Tabela 5.3: Strinjanje s povečanjem davkov, če bi bil denar namenjen varovanju okolja	29
Tabela 5.4: Postavljanje prednosti zaščiti okolja ali gospodarski rasti in novim delovnim mestom	30
Tabela 5.5: Strinjanje z izjavo: »Vlada bi morala zmanjšati onesnaženje«.....	31
Tabela 5.6: Dejavniki onesnaženja na Švedskem in v Sloveniji za leto 2006	33
Graf 5.1: Pripravljenost do 20% višjega plačevanja za izdelke, če bi to pomagalo pri varstvu okolja v Sloveniji in na Švedskem	30
Graf 5.2: Skupni neto seštevek emisij toplogrednih plinov iz sedmih področij: energije, industrijskih procesov, topil in drugih izdelkov, kmetijstva, odpadkov in ostalega (brez rabe zemljišč, sprememb namembnosti zemljišč in gozdarstva) od leta 1990 do leta 2008 v Sloveniji in na Švedskem (European Environment Agency 2010b).....	34

1 UVOD

V svojem diplomskem delu se bom posvetila novodobni vrsti vrednot, ki se usmerjajo k varovanju okolja, zmanjševanju onesnaževanja, k »zelenemu« načinu življenja..., tj. k okoljevarstvenim vrednotam. Okoljevarstvene vrednote so se razvile kot del postmaterialističnih vrednot po drugi svetovni vojni, ko je preživetje zaradi gospodarskega razvoja postalo bolj gotovo, s čimer je imel posameznik več prostora za lastno razmišljanje o sebi in o tem kaj je prav in kaj narobe. K razvoju teh specifičnih vrednot pa so pri posameznikih in v širši javnosti prispevale tudi nekatere prve vidnejše posledice onesnaževanja, kot sta večanje ozonske luknje in kisli dež. Z razvojem človekovega samozavedanja in vrednot vsakega posameznika pa so se pokazale tudi splošne smernice vrednot določene družbe oz. kulture. Vrednote, ki naj bi bile vodilo človekovega ravnanja v vsakdanjem življenju, pa se nemalokrat v praksi izkažejo za vprašljive. Vsak posameznik je že kdaj doživel takšno izkušnjo in konkretnih primerov je veliko. Toda kako preveriti vrednote celotne družbe oz. kulture?

Vrednote celotne družbe lahko do neke mere raziščemo s pomočjo raziskav *World Values Survey*, katere preučujejo vrednote po celem svetu od leta 1981. Da bi dobili odgovor na njihovo udejanjenje v praksi pa jih lahko primerjamo z merljivimi rezultati, ki so posledica vsakdanjega življenja pripadnikov družbe. V svoji diplomski bom zato sprva raziskala empirične podatke o vrednotah in razdelala najpomembnejše pojme, ki se nanašajo na okoljevarstvene vrednote, ter opisala razvoj vrednot od tradicionalnih k modernim oz. postmodernističnim vrednotam. V nadaljevanju bom preučila nekaj značilnosti okoljevarstvenih vrednot in pregledala rezultate obstoječih raziskav, ki vključujejo tudi dotične vrednote. Poskušala se bom osredotočiti na problematične dele in tudi dosedanja dognanja raziskovalcev kritično ovrednotila. Nazadnje bom primerjala okoljevarstvene vrednote v Sloveniji in na Švedskem s pomočjo rezultatov raziskav, ki s številnimi vprašanji neposredno ali posredno zadevajo okoljevarstvene vrednote. Tako bom dobila neko bolj specifično sliko o okoljevarstvenih vrednotah v omenjenih dveh državah. Med njima bom iskala razlike in podobnosti, ki jih bom skušala obrazložiti tudi s souporabo različnih rezultatov raziskave. V zadnjem delu tretjega jedrnega poglavja bom ugotovitve o vrednotah Slovencev in Švedov primerjalno ocenila s pomočjo objektivnih kazalcev onesnaževanja okolja.

Za temo sem si izbrala okoljevarstvene vrednote, saj so, poleg tega, da se mi zdijo zaradi dogajanja v okolju zelo pomembne in zanimive, ene izmed novejših vrednot z naraščujočo prisotnostjo. Zadnje čase se jim posveča nekoliko več pozornosti v medijih in tudi med ljudmi, a hkrati se mi zdi, da se mnenja glede tematike, ki se je neposredno zadevajo, še močno krešejo. Kot take se mi zdijo veliko bolj kompleksne, kot se to morda zdi na prvi pogled. Nanje namreč ne vpliva le kulturni aspekt, ki vključuje vzgojo, navade in spremembo v mišljenju, temveč so nekoliko bolj zapletene tudi zaradi ekonomskega in finančnega momenta. Okoljevarstvo je namreč trenutno dražja izbira od onesnaževanja. Zakaj je temu tako, pa je najbrž tudi posledica političnih odločitev in odločitev najpomembnejših oz. najvplivnejših ljudi na svetu, ki z onesnaževanjem služijo.

2 METODOLOŠKI NAČRT

2.1 Namen in cilj diplomskega dela

Cilj diplomskega dela je raziskati empirično teorijo okoljevarstvenih vrednot na svetovni ravni in opraviti primerjalno analizo ne primeru Slovenije in Švedske. Namen dela je analizirati tradicionalne vrednote, moderne vrednote in okoljevarstvene vrednote ter s primerjalno analizo obstoječih empiričnih podatkov ugotoviti pomen okoljevarstvene vrednotne orientacije oz. vpliv subjektivnega stališča na objektivne kazalnike onesnaženosti v okolju v dveh različnih evropskih državah.

2.2 Hipoteza dela

Okoljevarstvene vrednote kot subjektivna stališča so v Sloveniji in na Švedskem relativno visoke, vendar v proučevanih državah obstaja različen razkorak med teorijo vrednotnih opredelitev in prakso, torej dejanskim vedenjem posameznikov, katerega rezultati so vidni v objektivnih kazalcih onesnaženosti.

2.3 Metodološki okvir

Pri pisanju diplomske naloge se bom opirala na že obstoječe empirične študije in raziskave. Tako bom z metodo sekundarne analize pod drobnogled vzela nekatere družboslovne znanstvene vire s področja preučevanja vrednot v sodobnem svetu, s poudarkom na okoljevarstvenih vrednotah. Temu bo sledila primerjava in analiza sekundarnih kvantitativnih virov akademske raziskave *World Values Survey* o okoljevarstvenih vrednotnih stopnjah Slovenije in Švedske. Pridobljene rezultate slednjega bom primerjalno analizirala s podatki o stopnji onesnaženosti s strani dveh institucij (*World Bank* in *European Environment Agency*) ter na tej podlagi sklepala o nekaterih lastnostih korelacije med vrednotami in dejansko onesnaženostjo.

3 POJMA VREDNOTA IN VREDNOTE V SODOBNEM SVETU

3.1 Osnovni termin diplomskega dela

Vrednota je kompleksen pojem in kakor je običajno pri kompleksnejših družboslovnih pojmi, je definicij za vrednoto/-e mnogo. *Slovar slovenskega knjižnjega jezika (SSKJ)* tako navaja, da je vrednota tisto, čemur kdo priznava veliko načelno vrednost in mu zato daje prednost: doživljati, priznavati vrednote; družbene, osebne vrednote; estetske, moralne vrednote; ljubezen, resnica, svoboda in druge vrednote. Eno izmed znanstvenih definicij vrednot pa podaja Janek Musek. Po njej so vrednote življenjska vodila ali natančneje: »posplošena in relativno trajna pojmovanja o ciljih in pojavih, ki jih visoko cenimo, ki se nanašajo na široke kategorije podrejenih objektov in odnosov in ki usmerjajo naše interese in naše vedenje.« (Musek v Furlan 2003, 66). Zelo podobno kot Musek vrednote opredeljujeta tudi Shalom H. Schwartz in Wolfgang Bilsky: »pojmovanja ali prepričanja o zaželenih končnih stanjih ali vedenjih, ki presegajo specifične situacije, usmerjajo in vodijo izbiro ali pa oceno ravnanj in pojavov in so urejena glede na relativno pomembnost.« Jože Šter pa v svojem delu *Kaj je moralno* piše, da večina teoretikov vrednot zagovarja stališče, da so vrednote odnos. Pri tem morata obstajati objekt in subjekt. Vrednote tako niso absolutno objektivne niti popolnoma subjektivne. Kljub temu pa vrednote niso nekaj, kar bi bilo izključno le v posameznikovi zavesti, niti ne nekaj, kar bi obstajalo samo po sebi (Šter 1993).

3.2 Tradicionalne vrednote

Nujnost po preživetju je skupna vsem živim bitjem, kar se odraža v osnovnem ekološkem principu: populacija vsake vrste stremi k razmnožitvi, v normalnem obsegu pa število populacije ohranjajo lakota, bolezen in predatorji. Skozi večino zgodovine je ta princip vladal življenju vseh organizmov, vključno s človekom. Do nedavnega je bilo preživetje večine človeških bitij negotovo¹ (Inglehart 1997, 31). Pojav, ki pa je omeščal tekmovalnost za preživetje med človeško vrsto, je kultura. Z njo so tradicionalne družbe ustanovile sklope pravil oz. kulturne norme, ki so med drugim omejevale uporabo nasilja in omejile željo po socialni mobilnosti po družbeni piramidi. Pred nekaj stoletji pa so kulturne spremembe v protestantski Evropi pripeljale upada zadržka proti kopičenju materialnih dobrin in povzročile razširitev materialističnega načina življenja. Karl Marx je to definiral z razlago, da je primarna motivacija posameznikov družbe ekonomska dobrobit. Ta Marxov poizkus definiranja sprememb v družbi Inglehart ocenjuje kot pravilnega (Inglehart 1997, 32).

Ekonomska rast in blagostanje, ki sta se razširila po drugi svetovni vojni, sta dala prostor novemu obdobju v zgodovini, ki je pripeljal do rasti postmaterialističnih vrednot. Dobiček na prebivalca se je v večini industrializiranih držav dvignil tudi za sedemkrat višje, kakor je bilo kadarkoli pričakovano pred vojno, in v nekaterih primerih (na Japonskem) se je dvignil tudi za 20 do 30-krat višje kakor kadarkoli prej. Dogajanje je zagotovilo ekonomsko varnost in občutek eksistencialne varnosti. Prvič v zgodovini je torej prišlo do tega, da je bilo preživetje dojemano kot zagotovljeno. Občutek blagostanja je, kot pravi Inglehart, pripeljal do »medgeneracijske spremembe vrednot, ki so temeljno preoblikovale politiko in kulturne norme v razvitih industrializiranih državah«. Premik od dajanja prioritete ekonomski varnosti k dajanju prioritete fizični varnosti, s poudarkom na samoizražanju in kvaliteti življenja, je najbolje zabeležen vidik tega procesa. Dotični premik od materialističnih vrednot k postmaterialističnim vrednotam so z raziskavami letno merili v mnogih zahodnih družbah vse od leta 1970 dalje. Z njimi je na voljo velika količina podatkov, ki demonstrira medgeneracijske premike v predvidljivo smer (Inglehart 1997, 32 in 33).

---

¹ Z dognanjem Ingleharta se ni težko strinjati, a vendar moram poudariti dejstvo, da je v zadnjem času tudi zahodna razvita družba doživela nekaj groženj, ki bi lahko načela stabilnost in sigurnost našega preživetja. V naša dojetanja in novice, ki jim sledimo po televiziji, vstopajo »grožnje« višjih vrst, kot so bile bolezen norih krav, ptičja gripa in nazadnje prašičja gripa. Povečuje se strah pred bakterijami, ki so odporne na antibiotike. In nenazadnje sta tu globalno segrevanje in deloma posledične naravne katastrofe.

3.3 Novodobne postmaterialistične vrednote

Postmodernizacija je termin, s katerim označujemo spremembo, ki je v zadnjih nekaj desetletjih doletela napredne industrializirane države, ko so te dosegle točko preobrata in se začele premikati po novi poti. S postmodernizacijo se je pojavil nov pogled na svet, ki je postopoma začel nadomeščati, kar je prevladovalo v industrializiranih državah od industrijske revolucije dalje. Izraz preprosto rečeno zaobjema to, kar želijo ljudje od življenja. S postmodernizacijo so se spremenile osnovne norme, ki oblikujejo politiko, delo, religijo, družino in seksualne vedenjske vzorce. Postmodernizacija in modernizacija sta obe močno vezani na ekonomski razvoj, a postmodernizacija predstavlja kasnejšo stopnjo razvoja, ki je vezana na zelo drugačna prepričanja od tistih, ki karakterizirajo modernizacijo. Ti sistemi prepričanj niso zgolj posledice ekonomskih in socialnih sprememb, ampak izoblikujejo socialno-ekonomske pogoje in so hkrati tudi izoblikovane z njihove strani na recipročen način (Inglehart 1997, 8).

Populacije nacij, ki so se prve industrializirale, so zaradi visoke stopnje ekonomske varnosti začele poudarjati postmaterialistične vrednote, za katere je značilno, da dajejo prednost kvaliteti življenja pred ekonomsko rastjo (Inglehart 1997, 31).

Premik od materialističnih vrednot k postmaterialističnim je pripeljal v središče nova politična vprašanja in prinesel mnogo zagona novim političnim gibanjem (Inglehart 1997, 33). Med takimi gibanji je poudarek na temah in na poglobljenih vprašanjih, ki se tičejo kvalitete bivanja in se borijo za dobrobit posameznikov in skupin. Med njimi lahko naštejemo gibanja za pravice lezbijk in gejev, za pravičnost, za emancipacijo žensk in nenazadnje tudi ekološka gibanja.

Dokaj sveže raziskave kažejo na dvig postmaterializma kot vidika še širšega procesa kulturnih sprememb, ki dajejo novo obliko političnim pogledom, religijskim orientacijam, spolnim vlogam in spolnim običajem v razvitih industrializiranih družbah. Te spremembe se vežejo na skupno potrebo po občutku varnosti, ki so ga poprej tradicionalno dajale religija in absolutne tradicionalne norme (norme po preživetju). Še posebej pa so usahnile norme, ki so omejevale individualno samoizražanje (Inglehart 1997, 33). Postmoderna družba je pripeljala do povečane pozornosti do problemov, ki ogrožajo kvaliteto življenja, in do veliko bolj zahtevnih standardov za družbeno uspešnost. Kot skupni rezultat tega je, da ljudje skrbijo

enako kot zmeraj, le da jih skrbijo druge reči. Obstaja pa velika razlika v obnašanju in v pogledu na svet s strani ljudi, ki jih skrbi njihovo osebno preživetje, in tistih, ki jih skrbi globalno segrevanje (Inglehart 1997, 36 in 37).

Ironično se pri tem Inglehartu zdi, da so, ko je preživetje postalo neprimerljivo bolj varno, ljudje naprednih industrializiranih držav postali vse bolj občutljivi na tveganje. Med najvplivnejšimi kritikami postmoderne družbe je Beckova, ki karikira družbo kot družbo tveganja (Beck v Inglehart, 1997, 36). Glede na to diagnozo so spori za *dobrine*, ki so značilne za industrijske družbe (lastništvo, prihodki in službe), dali prostor za spore nad "slabinami", kot je nevarnost jedrske tehnologije, genetskih raziskav in grožnje za okolje. Z dvigom postmoderne družbe so tveganja nad življenjem postala nepreračunljiva in so pobegnili nadzoru mehanizmov družbe. V tej verziji postmoderne družbe je ekološka kriza nadomestila vlogo, ki jo je prej igrala legitimizacijska kriza poznega kapitalizma. Ironično, a logično je torej, kakor pravi Inglehart, da je natančno zato, ker je tveganje zaradi lakote skoraj izginilo, prišlo do tega, da so ljudje lahko svoje skrbi od vsakdanje nesigurnosti glede preživetja preusmerili na bolj oddaljene skrbi, kot je ekološka kriza (Inglehart 1997, 36).

Postmaterialistični posamezniki niso ne-materialisti ali še manj anti-materialisti. Termin post-materialisti denotacijsko predstavlja osredotočenost posameznikov po tem, ko dosežejo materialno varnost, že zgolj zaradi tega, ker so jo dosegli. Morebitna prekinitve varnosti pa bi lahko vodila v preobrat nazaj proti materialističnim prioritetam. Pojav postmaterializma tako ne reflektira preobrata k nasprotju, temveč spremembo v prioritetah. Postmaterialisti enako pozitivno vrednotijo ekonomsko in fizično varnost kakor vsi drugi, vendar obratno od materialistov dajejo še višjo prednost samoizražanju in kvaliteti življenja (Inglehart 1997, 35). Teorija Inglehartovih spreminjajočih vrednot je bila večkrat kritizirana zaradi izrazov, ki jih uporablja, saj se opis »materialistični« široko in spopularizirano uporablja za mladino sodobne zahodne družbe. Zato morda ni odveč povedati, da je izraz »materialistična« v kontekstu vrednot uporabljen v smislu primarne teže posameznikov po zadovoljevanju preživetvenih potreb. Tako terminologijo Inglehart uporablja, saj je postala v sociološki znanosti zelo poznana (Inglehart 1995, 70).

Pri oblikovanju postavk raziskave o vrednotah je pomagal komplementarni koncept Maslowe hierarhije potreb. Dejstvo, da neizpolnjene fiziološke potrebe jemljejo prednost socialnim, intelektualnim ali estetskim potrebam, je bilo dokazano pogosto v človeški zgodovini.

Sestradani ljudje bodo prehodili skoraj katero koli razdaljo, da bi pridobili hrano. Ko pa se dvignemo po Maslowi hierarhiji potreb nad tiste, povezane s preživetjem, jih Maslow tam ne definira več podrobno. Kljub temu je očitno, da ostaja osnovna razlika med »materialnimi« potrebami za fizično preživetje in varnost ter ne-fiziološkimi potrebami, kot so spoštovanje, samoizražanje in estetsko zadovoljstvo. In obdobje, ko večina populacije ne živi pod vplivom lakote in ekonomskega primanjkljaja, je pripeljalo do postopnega premika, v katerem so postale potrebe po pripadanju, spoštovanju, intelektualni in estetski zadovoljitvi bolj očitne (Inglehart 1997, 33).

3.4 Predvidevanje kulturnih medgeneracijskih vrednotnih sprememb

Da se ekonomske, kulturne in politične spremembe odvijajo skupaj po koherentnih poteh, ki spreminjajo svet na predvidljiv način, je bila poglobljena trditev že v teoriji modernizacije od avtorja Karla Marxa pa do Maxa Weberja in Daniela Bella. Trditev je spodbudila tozadevno sociološko debato v zadnjih dveh stoletjih. Delo Ronalda Ingleharta pa nam v tovrstnem smislu podaja dokaze, da je ta trditev v veliki večini pravilna, saj je nekaj glavnih trendov v družbi v grobem res predvidljivih. Četudi ne moremo točno predvidevati, kaj se bo zgodilo v dani družbi v določenem času, se znajo enkrat, ko se začnejo odvijati določene spremembe, v daljšem časovnem obdobju dogoditi tudi nekatere druge značilnosti (Inglehart 1997, 7).

Trditev, da se socialne in ekonomske spremembe odvijajo skupaj, je bila torej zelo privlačna in kontroverzna, vse odkar jo je predlagal Marx. Intelektualno je vznemirljiva, saj ne le pomaga razložiti ekonomske, socialne in politične spremembe, ampak zagotavlja tudi določeno stopnjo predvidljivosti. Znano je sicer, da so bila mnoga Marxova predvidenja napačna, saj je človeško vedenje kompleksno, pod vplivom mnogih faktorjev, in se udejanja na mnogih ravneh. Poizkusi točnih napovedi so zato zelo verjetno neizpolnjeni (Inglehart 1997, 7). A vendar si lahko glede na spremembe, ki se trenutno odvijajo, dovolimo nekaj predvidevanj. Zaradi več kot dve leti trajajoče finančne krize, ki je ekonomski svet začela krojiti septembra leta 2008, se je občutenje o ekonomski varnosti, ki se je razvijala po drugi svetovni vojni, do neke mere začelo razblinjati. Tako lahko pričakujemo, ali pa si vsaj drznemo pričakovati, ob morebitni še daljši ekonomski nesigurnosti nek določen, morda celo dolgotrajen preobrat nazaj k bolj modernističnim vrednotam. Sicer bi bilo potrebno ta pojav poimenovati z novim imenom, saj je težko pričakovati, da se bo zgodovina ponovila in bodo vrednote prešle nazaj k modernističnim. Vseeno lahko hipotetično razmišljamo o tem, da se

morda trenutno v družbi razvijajo tudi vrednote, ki so v svojem značaju bližje modernističnim kakor postmodernističnim vrednotam.

Občutek skoraj popolne ekonomske varnosti je torej pripeljal do medgeneracijskih sprememb v vrednotnem sistemu. Zakaj pa se imenujejo te spremembe medgeneracijske? Odgovor na to temelji na dveh hipotezah. Prva je hipoteza o pomanjkanju, ki pravi, da prioritete posameznika reflektirajo socialno-ekonomsko okolje. Posameznik osredotoča najpomembnejše subjektivne vrednote na tisto, česar lahko relativno hitro primanjkuje. Druga pa je socializacijska hipoteza, ki upošteva, da odnos med socialno-ekonomskim okoljem in prioritetskimi vrednotami ni prilagodljiv takoj. Ob spremembah pride do znatnega časovnega zamika, ker so posameznikove temeljne vrednote rezultat pogojev okolja posameznika, preden je postal odrasla oseba. Četudi nastopi blaginja, ne individualne vrednote ne družbene vrednote kot celota niso podvržene temu, da bi se spremenile čez noč. Temeljne spremembe vrednot potekajo postopoma – v večji meri se to zgodi, ko mlajša generacija zamenja staro na mestu odrasle populacije družbe. Po obdobju visoke ekonomske rasti in fizične varnosti lahko pričakujemo znatne razlike v vrednotnih prioritetah med mlado in staro populacijo, saj so bile njihove izkušnje v obdobju oblikovanja vrednot različne. Zato prihaja do zamika med ekonomskimi spremembami in njihovimi političnimi učinki. Deset do petnajst let po obdobju blaginje bo minilo, preden bodo posamezniki, ki so se jim vrednote oblikovale med blaginjo, dobili volilno pravico. Dodatna dekada bo minila, preden bodo ti posamezniki začeli zasedati vplivne položaje v družbi in še ena dekada bo minila, preden bodo dosegli stopnjo najvišjih nosilcev moči in prevzeli odločitve (decision makers). Njihov vpliv bo sicer pomemben že veliko pred tem, saj so postmaterialisti visoko izobraženi, bolj artikulirani in politično bolj aktivni od materialistov. Posledično bo njihov vpliv premagal vpliv materialistov (Inglehart 1997, 33 – 35).

Teorija spreminjanja vrednot, kot že zapisano, lahko do neke mere predvideva kvalitativne kulturne spremembe v smislu splošnih smernic. Hkrati pa lahko podaja kvantitativna predvidevanja, kje in kako hitro se bodo te spremembe dogodile. Hipoteza pomanjkanja domneva, da eksistencialna varnost vodi k postmodernističnim vrednotam, kar pa za sabo povleče še nekatera druga predvidenja. V med-družbenem smislu se bodo postmodernistične vrednote najbolj razširile v najbogatejših in najbolj varnih družbah, v posamezni družbi pa bodo bogatejši in bolje izobraženi najbolj spremenili vrednote. Blaginja bo še poudarila vrednote dobrega počutja, ekonomska recesija, državni nemiri ali vojna pa bi vodili nazaj k

poudarjanju preživetvenih vrednot. Predvidevamo lahko, da bi v družbah, ki bodo več desetletij izkušale visoko raven varnosti, morali najti dolgoročen preobrat od preživetvenih vrednot k vrednotam dobrega počutja. V samih družbah z dolgoletno ekonomsko in fizično varnostjo pa bi našli bistvene razlike med vrednotnimi prioritetami mladih in starih prebivalcev – mladi bi veliko bolj verjetno poudarjali vrednote dobrega počutja (slednje odraža že omenjeno večjo varnost v letih, ko se izoblikujejo vrednote). Tovrstne medgeneracijske spremembe ostajajo konstanta v času. Trenutne spremembe sicer povzročajo kratkoročna nihanja, a osnovne razlike med generacijami bi ostajale. Mladi namreč ne bi prevzeli vrednot starejših generacij, ko bi se postarali. To bi se zgodilo le, če bi medgeneracijske spremembe odražale učinek življenjskega cikla, kar pa je malo verjetno. Predvidevamo lahko tudi, da bi se največje medgeneracijske razlike pojavljale v državah, kjer je prišlo do največje ekonomske rasti in dobrostanja v zadnjih 40-ih letih. Razlike med generacijami bi bile tako v (Zahodni) Nemčiji in Severni Koreji veliko večje od medgeneracijskih razlik v Nigeriji ali Indiji. Z vsemi temi predpostavkami lahko torej ugotovljamo kje, kdaj in kako se bodo spreminjale vrednote, poleg tega pa s teorijo medgeneracijskih sprememb lahko predvidevamo tudi, kako zelo opazno se bodo odvijale v danem času (Inglehart 1997, 45 – 47).

3.5 Ali vrednote vplivajo na vedenje?

Ob govoru o vrednotah se nam lahko dokaj hitro poraja povsem relevantno vprašanje: Ali vrednote in odnos do sveta s strani posameznikov dejansko vplivajo na njihovo obnašanje? Pogosto je bil argumentiran odgovor na to vprašanje ne, kar pomeni, da spremembe v vrednotah in odnosu nimajo nobenega vpliva na družbo kot celoto. Tak primer je opazil že ameriški socialni znanstvenik LaPierre davnega leta 1930. V restavraciji je pred prihodom povprašal, ali v restavracijo sprejmejo Kitajce, na kar so mu odgovorili odklonilno. Ko je tja prišel s kitajskim parom, pa so jim lepo postregli (LaPierre v Inglehart 1997, 51). Vendar v novejših raziskavah 88-tih *attitude-behavioral* študij prihaja do zelo drugačnih ugotovitev. Kraus ugotavlja, da s posameznikovim odnosom do sveta lahko znatno in bistveno predvidevamo obnašanje v prihodnosti. Poleg tega se je za najpomembnejši faktor pri visokih stopnjah povezave med odnosom in obnašanjem izkazalo dejstvo, ali je zasnova raziskave uporabljala enak nivo specifičnosti pri meritvah posameznikovega odnosa in tudi obnašanja. Nespecifični (splošni) odnosi do določenih stvari namreč ne predvidevajo natančnega posameznikovega obnašanja. Vprašanje »Ali verjamete v Boga?« ne določa, ali bo

posameznik hodil k maši ali ne tako natančno kakor vprašanje »Ali se vam zdi pomembno hoditi v cerkev?«. Po drugi strani pa so splošni odnosi do reči relativno dobri pri predvidevanju splošnih smernic obnašanja. Skratka, kakor trdi Inglehart, je nizka povezava med odnosom do določene stvari in dejanskim obnašanjem bolj kot kaj drugega rezultat meritvenih problemov. Situacija, v kateri se pojavi določeno vedenje, vpliva na samo vedenje. V primeru situacije, v kateri ekološke stranke ne obstajajo, se volivci zanje ne morejo odločiti ne glede na njihov odnos do tega področja. Če pa ekologija ne bi veljala za pomembno, jih ne bi podpirali, četudi bi obstajale. Za določeno obnašanje sta torej potrebna motiv in priložnost. Potrebno pa je tudi ločiti med centralnimi in perifernimi odnosi. V LaPierrovem primeru je bil odnos do Kitajcev s strani Američanov leta 1930 na perifernem, manj pomembnem mestu. V kolikor bi šlo za temnopoltega prebivalca, kar je bila takrat centralna problematika, bi se v restavraciji verjetno držali tega, kar so rekli po telefonu (Inglehart 1997, 51 in 52). Inglehart torej trdi, da vedenje vsaj v grobem smislu sledi vrednotam. Koliko to drži v primeru okoljevarstvenih vrednot v Sloveniji in na Švedskem pa bom preverila z analizo v nadaljevanju diplomskega dela.

Porast *zelenih* v politiki v Zahodni Nemčiji je ilustracija nesorazmerja med normalnim ritmom kulturnih sprememb in nenadnim pojavom vedenjskih simptomov. Leta 1983 so *zeleni* nenadno dosegli svetovno pomembnost, ko so dobili dovolj glasov za vstop v parlament Zahodne Nemčije, kar je pomenilo ogromno spremembo v ravnotežju nemške politike. Pojav *zelenih* je prinesel medgeneracijski dvig masovne podpore okoljevarstveni politiki. Tudi v državah, kjer ni dovolj podpore za vstop *zelenih* v parlament, je naraščujoča skrb za okoljevarstvo transformirala politične agende strank. Dejstvo pa je, da je večina članov *zelenih* političnih strank postmaterialistov in zato je težko trditi, da bi do nastanka tovrstnih strank prišlo brez kulturnih sprememb, ki so vodile postmaterialistični pogled na svet (Inglehart 1997, 57).

3.6 Raziskave vrednot v sodobnem svetu

Za najboljše raziskavo na področju vrednot velja mednarodna raziskava *World Values Survey* (v nadaljevanju WVS), v katero je vključena mreža znanstvenikov z vsega sveta, ki preučujejo spreminjanje vrednot in njihov vpliv na socialno in politično življenje. Med avtorji raziskav je tudi Ronald Inglehart. Raziskava WVS s svojimi petimi vali raziskav (od leta 1981-2008) obsega reprezentativen vzorec 87 družb, kar skupaj znaša več kot 256.000 anket

in zajema skoraj 90% svetovne populacije (World Values Survey). Zadnji val WVS je potekal v letu 2005 in vključuje 57 držav. Raziskava se je začela s serijo anket, ki jih je v desetih državah Zahodne Evrope izvedla raziskovalna skupina za evropske vrednotne sisteme (EVSSG), WVS pa je nastala na podlagi teh anket in se je začela izvajati z namenom preučiti vrednote in stališča širše javnosti različnih narodov z drugačnimi gospodarskimi, izobraževalnimi in kulturnimi ozadji. Slovenija po zaslugi prizadevanj projekta Slovensko javno mnenje zagotavlja podatke od leta 1991 dalje (Toš in Inglehart, 2001).

Po podatkih iz družb Zahodne Evrope, Severne Amerike, Latinske Amerike, Vzhodne Evrope in Vzhodne Azije se odvijajo podobne kulturne spremembe v politiki, ekonomiji, v spolnih in seksualnih normah ter religiji do presenetljive stopnje. Kljub temu da so kulturne tradicije teh družb zelo raznolike, se na splošno premikajo v isto smer (Inglehart 1997, 49).

Druga pomembnejša raziskava vrednot je Shalom H. Schwartzova raziskava vrednot, imenovana *Schwartz Value Survey* (SVS), ki je nastala s pomočjo več kot 100 sodelavcev in s 74 preučevanimi kulturami predstavlja eno najpomembnejših medkulturnih raziskav. Večina raziskave temelji na teoriji vrednot in vsebuje 57 spremenljivk, ki predstavljajo 10 tipov vrednot na individualni ravni in 7 vrednotnih orientacij na kulturni ravni (Israel Social Sciences Data Survey). Na individualni ravni so spremenljivke oz. indikatorji, ki ločijo določene tipe naslednji: moč, uspeh, hedonizem, vznemirjanja, neodvisnost, univerzalizem, velikodušnost, tradicija, konformnost in varnost. Iz njih sledi 7 vrednotnih orientacij, s pomočjo katerih po Schwartzovi teoriji lahko primerjamo kulture glede treh glavnih problemov, s katerimi se soočajo vse družbe. Prvi izmed treh problemov je narava odnosa med posameznikom in skupino. Družbe to rešujejo na dva načina – posamezniki so vključeni ali neodvisni (neodvisnost pa se loči še na intelektualno in čustveno neodvisnost). Drugi osnovni problem vseh družb je zagotavljanje odgovornega obnašanja, ki ohranja družbeno strukturo. Glede tega problema loči Schwartz dva tipa – hierarhijo in njeno nasprotje, egalitarnost. Tretji problem pa naj bi bil odnos človeštva do naravnega in družbenega sveta. V tem primeru loči Schwartz družbe, ki obvladujejo naravni in družbeni svet, ter družbe, ki z njim živijo v harmoniji. 7 kulturnih tipov, po katerih se lahko primerja kulture, je torej: vključenost, intelektualna neodvisnost, čustvena neodvisnost, hierarhija, egalitarnost, obvladovanje in harmonija (Schwartz 1999, 26-28). Schwartzova raziskava vrednot je bila vključena tudi v četrti val raziskav WVS leta 2005 (World Values Survey).

4 OKOLJEVARSTVENE VREDNOTE V SODOBNEM SVETU

4.1 Rezultati obstoječih raziskav okoljevarstvenih vrednot

V raziskavah, kot sta Inglehartova in Shalom H. Schwartzova raziskava vrednot, okoljevarstvene vrednote zavzemajo dokaj obsežno in pomembno mesto med raziskovanimi vrednotami. Zakaj je tako, Inglehart pojasnjuje z dejstvi, da politika, usmerjena v reševanje okoljevarstvenih problemov, ne more biti uspešna brez široke javne podpore, motivi za podporo sami pa niso dobro razumljeni in preučeni. Poleg tega so okoljevarstveni problemi globalnega značaja, a so navadno preučeni le v naprednih zahodnih družbah. Večina raziskav je glede tega problema omejena tudi zgolj na podatke, kaj ljudje mislijo o okoljskih problemih, in ne na to, zakaj tako mislijo ter kako globoko so temu predani (Inglehart 1995, 57).

Inglehartova najpodrobnejša raziskava o javni podpori okoljevarstva temelji na podatkih WVS iz 43 držav iz obdobja od leta 1990 – 1993, kar obsega 70% svetovnega prebivalstva, a ne zajema Schwartzovih ugotovitev (te so bile vključene šele leta 2005). Inglehart posebno poudarja, da so bile vanjo vključene države od najrevnejših pa do najbogatejših držav. Njegov cilj je bil preučiti, ali so v danih družbah ljudje zadostno zaskrbljeni glede okoljskih problemov in ali so pripravljeni za to žrtvovati del svojih prihodkov ter storiti kakšna druga dejanja, da bi zaščitili okolje. Prva ključna Inglehartova ugotovitev, ki se je pojavila z raziskavami, je, da imajo prebivalci držav z relativno resnimi objektivnimi problemi z onesnaženjem (zraka, vode ipd.) večjo podporo do okoljevarstva in višjo stopnjo pripravljenosti finančnega odrekovanja za zaščito okolja. A vendar je ta ugotovitev le en del zgodbe. Države v zgodnjih fazah industrializacije imajo (v večji meri kakor je to ponavadi priznано) enake ali celo bolj resne okoljske probleme kakor napredne industrializirane družbe. Skupni rezultat mnogih zgovornih podatkov, da je temu res tako, so tudi sicer morda že nekoliko zastarani podatki, da je bilo konec 90-ih let 20.stoletja onesnaženje vode v nizko in srednje bogatih državah dvakrat hujše kakor v državah z višjimi prihodki. Situacija je podobna pri onesnaženju zraka, kljub temu da se je ta v razvijajočih državah izboljšala. Z razumevanjem teh podatkov torej ni čudno, da javnost v večini držav z nizkimi prihodki kaže visoko raven skrbi za okolje (Inglehart 1995, 59). Drugič pa Inglehart ugotavlja, da je podpora okoljevarstvu oblikovana tudi s subjektivnimi kulturnimi dejavniki. Kakor sem že opisala, so ljudje s postmaterialističnimi vrednotami, ki poudarjajo samoizražanje in kvaliteto

življenja, zmožni dajanja večje prednosti okoljevarstvu. Izgleda celo, da ima ta subjektivni faktor relativno vsaj toliko vpliva na podporo okoljevarstva kakor objektivna raven onesnaženja. Tak primer so z enim izmed najnižjih nivojev onesnaženja in hkrati enim najvišjih nivojev podpore okoljevarstvu nordijske države, temu je vzrok visoka raven postmaterialističnih vrednot med prebivalci (Inglehart 1995, 57).

Na vprašanje o odobravanju ekološkega gibanja je v WVS v letih 1990 – 1993 kar 96% ljudi odobravalo dotično gibanje. Med njimi so bile na vrhu držav z največjim odobravanjem države Vzhodne Evrope in Latinske Amerike, na dnu pa, zanimivo, skandinavske države (Inglehart 1995, 57 in 58). K tem ugotovitvam je vredno dodati, da je v državah, kjer je prisotna huda onesnaženost, morda okoljevarstvena kriza že ena izmed takih, zaradi katerih okoljevarstvene vrednote sploh ne spadajo k postmodernističnim vrednotam, temveč spadajo pod popolnoma osnovne, preživetvene vrednote. Onesnažena voda in zrak namreč nista nič drugega kakor grožnja preživetju. Hkrati Inglehart ugotavlja tudi, da je na vprašanje o odobravanju ekološkega gibanja enostavno odgovoriti pritrdilno, saj vprašanje ne vključuje nobenega odrekanja na račun čistosti okolja. Nadaljnja vprašanja v WVS so se zato poglobila v merjenje pripravljenosti do finančnega odrekanja v dobro okolja (Inglehart 1995, 59).

Večina prebivalcev torej zelo podpira okoljevarstvo nasplošno, ko pa gre za pripravljenost za plačilo za zaščito okolja so mnogo bolj zadržani. Podobno je z odnosom politike do tozadevnih vprašanj. Dokler ni ekonomskih stroškov za možno zaščito okolja, so politične odločitve lahke, ko pa gre za odločanje med cestami in drevesi, jezovi ali ogroženimi vrstami ter med odločanjem, ali bo določena država osnesnaževala ali ostala neindustrializirana, postane okoljevarstvo težje politično vprašanje (Inglehart 1995, 59). Ponavadi se je tovrstna politična vprašanja reševalo v korist ekonomske rasti in ne varovanja okolja. Vseeno pa lahko v zadnjem času opazimo dajanje nekoliko večje teže varstvu okolja. Zaradi pritiska potrošnikov se razvijajo podjetja, ki računajo razmerje med škodo, ki jo določen produkt prizadane okolju, in ekonomskim plusom v dolgoročnem smislu. Eden izmed vedno bolj pogosto uporabljenih tovrstnih izračunov je tudi ogljični odtis, ki se ga lahko računa za vsakega posameznika, podjetje ali pa tudi za vsak produkt.

Na naslednje vprašanje: »Ali bi bili pripravljeni plačati večje davke, če bi bili prepričani, da bo ta denar porabljen za preprečevanje onesnaženja okolja?« je 65% prebivalcev raziskanih držav odgovorilo pritrdilno. Poleg očitnega upada zanimanja za okolje se je glede na prvo

okoljevarstveno vprašanje spremenil tudi vrstni red posameznih držav. Skandinavske države so se povzpele z dna lestvice na njen vrh, Kitajska pa s sredine na prvo mesto. Na tretje vprašanje, ki je poizvedovalo o strinjanju s trditvijo: »Vlada bi morala poskrbeti za zmanjšanje onesnaževanja, to pa me ne bi smelo nič stati«, je nikalno (kar pomeni pripravljenost do žrtvovanja za okoljevarstvo) odgovorilo 20% ljudi manj (torej 45%) kakor na prejšnje vprašanje (Inglehart 1995, 59). Iz tega lahko vidimo, da bolj kot je bilo vprašanje kompleksno, manjša je bila podpora okoljevarstvu s strani prebivalcev. Zanimivo se je obratno od tega zgodilo pri skandinavskih državah. Če upoštevamo nekatera prejšnja Inglehartova dognanja, so spremembe in razlike v vrednotah zanimiv dodatek k rezultatom. Na splošno vprašanje o okoljevarstvu so pritrdilno odgovorili tisti, ki jim tudi samo okoljevarstvo pomeni neko zelo splošno, periferno temo. Na bolj specifično vprašanje o okoljevarstvu pa so pozitivno odgovorili Skandinavci, ki jim tudi glede na dejanske objektivne kazalnike okolja okoljevarstvo pomeni specifično temo, na katero ne gledajo tako zelo od daleč, temveč se dejansko tudi zavedajo, kaj pomeni skrbeti za okolje.

V odgovor na padajočo in vprašljivo podporo okoljevarstvu tekom vprašalnika je Inglehart pripravil kombinirani indeks, ki vključuje odgovore na štiri tozadevna vprašanja. Rezultati kažejo relativno pripravljenost ekonomskega plačila za zaščito okolja s strani prebivalcev po svetu s pomočjo odgovorov na štiri kazalce. Ti kazalniki so strinjanje z izjavo: »Pripravljen bi se bil odpovedati delu svojega prihodka, če bi bil prepričan, da bo ta denar porabljen za preprečevanje onesnaženja okolja« in »Strinjal bi se s povečanjem davkov, če bi bil dodaten denar namenjen preprečevanju onesnaževanja okolja« ter nestrinjanje z izjavo: »Vlada bi morala zmanjšati onesnaževanje okolja, a to me ne bi smelo nič stati« ter nestrinjanje z izjavo: »Varovanje okolja in boj proti onesnaževanju sta manj urgentna, kakor je pogosto predstavljeno«. Najvišje rezultate odobravanja okoljevarstva združenih odzivov na ta vprašanja kažejo anketirance, ki so okoljevarstvu konsistentno dajali prednost pred ekonomskimi koristmi. Razporeditev držav kaže zelo drugačno sliko od tiste, ki je kazala splošno strinjanje z ekološkim gibanjem. Visoko na vrhu je Švedska s 69% indeksom visokih vrednot okoljevarstva in za njo Danska s 65%. Sledijo jima še ostale severne države, vključno z Rusijo. Slovenija je pozicionirana na sredini s 46%. Na dnu lestvice je Madžarska s 25% in Nigerija, kot ena izmed najrevnejših držav na svetu s 27%. Pred Slovenijo so poleg skandinavskih držav (z nasplošno zelo dobrim ekonomskim stanjem) tudi nekatere države z dokaj problematičnim stanjem v okolju. Med njimi je Severna Koreja, ki jo je hitra gospodarska rast stala masovnega onesnaženja. Pred Slovenijo je tudi ena izmed najbolj

onesnaženih svetovnih držav (takrat še) Češkoslovaška (Inglehart 1995, 60). Iz rezultatov lahko torej razberemo, da je najbolj odločilen faktor pri dajanju prioritete ekologiji dejansko stopnja razvitosti države in njen posledični razvoj postmaterialističnih vrednot, a vendar le v oziru bolj pripravljenega indeksa, ki združuje več odgovorov glede okoljevarstvenih vrednot. Hkrati je potrebno pri tem upoštevati, da je bilo glavno Inglehartovo merilo pri tem odpovedovanje delu zaslužka za varovanje okolja s strani prebivalstva. In verjetno to prebivalcem, ki nimajo problemov z blagostanjem, dejansko ni tako zelo težko. Za drug pomembni faktor, ki se je pokazal pri kompleksnejši, predvsem finančni podpori, se je res izkazala tudi dejanska onesnaženost specifične države (primeri Severne Koreje, bivše Češkoslovaške, Kitajske, Mehike in Japonske). Pri tem se mi zdi problematično torej preveč prioriteto upoštevanje ekonomskega faktorja in zapostavljanje nekaterih drugih dejanj, kot sta vožnja s kolesom ali varčevanje z energijo. Zato bi bilo relevantno morda vključiti v vprašalnik še nekatere druge faktorje, ki lahko pokažejo okoljevarstvene vrednote. Morda so tovrstne našete karakteristike sicer spet bolj značilne le za zahodne razvite družbe, ki imajo tovrstne možnosti okoljevarstva. Vožnja s kolesom ali varčevanje z električno energijo prebivalcem v Nigeriji verjetno pomeni nekaj drugega kakor prebivalcem Slovenije. Zato bi bilo smiselno vprašalnike za tovrstne raziskave vrednot prilagoditi vsaki preiskani državi. Vseeno pa tudi tako iz njih dobimo neko splošno sliko, to pa je tudi tisto, kar želi doseči Inglehart. Pri tem bi želela poudariti še to, da splošno odobravanje javnosti do okoljevarstvenih gibanj pomeni splošen odnos do tematike in hkrati tudi posameznikovo mnenje glede svojih vrednot. Poleg tega, da gre pri odgovarjanju na vprašanja raziskave za ocenjevanje vrednot, gre torej hkrati tudi za izražanje in ocenjevanje lastnega dobrega mnenja prebivalcev posamezne države. Rusi, Brazilci, vzhodni Nemci, Belorusi, Argentinci itd. so lahko tako na vrhu lestvice odobravanja okoljevarstvenih gibanj tudi zaradi tega, ker imajo dobro mnenje o sebi in verjamejo, da imajo pozitivne vrednote. Hkrati pa glede na razpored držav s skupnim indeksom, ki vključuje predvsem pripravljenost finančnemu odpovedovanju za okoljevarstvo, padejo po lestvici navzdol (drastičen padec doživijo predvsem Argentinci).

K razpravi o že opravljenih raziskavah okoljevarstvenih vrednot je smiselno dodati rezultate Schwartzove analize vrednot iz leta 2005, v katero so bili vključeni relevantni vzorci 51 držav. Na vrhu držav, kjer so prebivalci odgovorili, da jim je podobno ali zelo podobno skrbeti za okolje, so Andora (83,8%), Jordanija (82,4%), Turčija (78,7%), Brazilija (78,4%) in Gana (77,2%). Na dnu držav, kjer se je najmanj anketiranih odločilo za ti dve opciji (zelo mi je podobno skrbeti za okolje in podobno mi je skrbeti za okolje), pa so Japonska (28,7%),

Južna Koreja (33,8%), Srbija (37,1%), Ukrajina (38,7%) in Združene države Amerike (33,8%). Slovenija se nahaja na desetem mestu z 71,5%, skandinavske države pa se procentualno nahajajo na sredini (World Values Survey). Za rezultate Schwartzove analize okoljevarstvenih vrednot lahko rečemo, da so še najbolj podobni rezultatom prvega Inglehartovega vprašanja o odobravanju ekološkega gibanja. A tudi v tej primerjavi lahko najdemo veliko razlik. Na vrhu Schwartzove analize je ena izmed razvitih evropskih držav v družbi nekaterih najrevnejših držav. Na dnu lestvice pa so države, med katerimi lahko najdemo tudi najbolj onesnažene, kot sta Japonska in Južna Koreja. Skandinavske države, ki se z dna lestvice pri prvem Inglehartovem vprašanju povzpnejo na vrh v kombiniranem indeksu, so v tem primeru na sredini. Za Schwartzovo analizo lahko tako rečemo, da okoljevarstvene vrednote izraža na precej drugačen način kakor Inglehartove analize, zagotovo pa jih na nek način tudi dopolnjuje.

4.2 O posledicah spremenjenih vrednot z vidika okoljevarstva

Kot rečeno, Inglehart ugotavlja, da so poleg dejanskega onesnaženja primarni vzroki za podporo ekologiji medgeneracijski premiki k postmodernističnosti. Z njimi se spreminja socialno, politično in gospodarsko življenje, ki oblikuje celotne življenjske stile, vključno s potrošniškimi navadami, stopnjo rodnosti in pomembnost, ki jo ljudje namenjajo zaščiti okolja. In če se spreminja motivacija, ki se skriva izza človeških aktivnosti, je za oceno prihodnjih globalnih sprememb ključno razumeti smer in stopnjo teh sprememb. Ena izmed posledic sprememb je dvig okoljske zavesti in večje prioretiteta varstva okolja med javnostjo v naprednih industrializiranih državah. Te spremembe pa so še veliko širše in reorganizirajo tudi odnos do dela, rodnosti in potrošniških navad, kar pa tudi direktno vpliva na okolje in preoblikuje odnos do okoljskih vprašanj (Inglehart 1995, 61 - 63).

Vendar, ali so res tudi postmaterialistične vrednote krive za spremembo v odnosu do okolja? Časovno se pojav okoljevarstva in uveljavljenost *zelenih* v politiki dokaj dobro ujema s postmaterializmom, ki je postal znatna politična sila zadnjih 25 let (sedaj že 40 let op.p.). Kot sem že izpostavila, tudi Inglehart ugotavlja, da postmaterialistične vrednote niso edini faktor, ki vpliva na večjo skrb (ali vsaj zaskrbljenost) za okolje. Dejanska onesnaženost zraka in vode predstavlja namreč tudi direktno grožnjo zdravju posameznikov. Vendar, ker je v razvitih industrializiranih državah onesnaženost v zadnjih desetletjih kot grožnja zdravju bolj upadala kakor naraščala, je okoljevarstvo postalo del skrbi za večjo kvaliteto življenja, kar je značilno

za posmaterializem. Povezavo okoljevarstva s postmaterializmom je Inglehart preveril tudi z ujemanjem med okoljevarstvom in ostalimi postmaterialističnimi vrednotami, kot je svoboda govora, dajanje večje teže glede političnih odločitev mnenju posameznikov, manj neosebna in bolj humana družba, pravica do mnenja na delovnem mestu in v skupnosti ter nenazadnje dožemanje družbe kot takšne, kjer so ideje bolj pomembne od denarja. Ugotovil je, da je v naprednih industrializiranih državah med tistimi, ki niso izbrali nobene izmed naštetih postmaterialističnih vrednot za pomembno, le 30% takih, ki podpirajo varstvo okolja. Med tistimi, ki pa so izbrali tudi vse ostale postmaterialistične vrednote, je bilo 65% takih, ki so podpirali tudi varstvo okolja. Sam odstotek pa, kakor je s preučevanjem okoljevarstvenih vrednot nadaljeval Inglehart, med državami močno variira. V državah z nižjim prihodkom so tisti, ki so izbirali tudi druge postmaterialistične vrednote, res večkrat izbrali tudi okoljevarstvene vrednote kot pomembne, a ta povezava se je izkazala za šibko. Za to obstajata dva razloga: postmaterialistov je veliko manj kot materialistov in hkrati je onesnaženje v teh državah lahko tudi popolnoma preživetvene narave. Poleg revnejših držav, kot so Indija, Kitajska, Nigerija, tudi še v nekaterih drugih državah velja podobno nižja povezava med okoljevarstvom in ostalimi postmodernističnimi vrednotami. Te države so: Turčija, Čile, Belorusija, Litva, Slovenija, Bolgarija, Madžarska, Japonska in Severna Koreja. Popolnoma nobene korelacije pa Inglehart ni našel v Rusiji. Razlog za to pripisuje takrat nedavni katastrofi v Černobilu, zaradi katere je bilo okoljevarstvo očitno enako pomembno materialistom kakor tudi postmaterialistom. Najbolj je torej izstopala korelacija v bogatih industrializiranih državah, nobena država pa ni izstopala z obratno korelacijo, kar bi pomenilo, da okoljevarstvo pomeni več ljudem, ki sicer ne izbirajo ostalih postmaterialističnih vrednot kot pomembnih (Inglehart 1995, 63 - 65).

4.3 Relativni vpliv objektivnih in subjektivnih faktorjev

Kot objektivni faktor, ki bi lahko vplival na rezultate dajanja prioritete varstvu okolja, je Inglehart preučil izobrazbo. Rezultati so pokazali, da povezava med ostalimi postmaterialističnimi vrednotami in okoljevarstveno vrednoto ni sporna, saj sta slednji medsebojno povezani bolj kakor varstvo okolja z izobrazbo. Pri preiskovanju relativnega vpliva drugih faktorjev na družbeni ravni pa je imel Inglehart nekoliko težav, saj bi za takšno raziskavo potreboval primerljive podatke o dejanskem onesnaženju posamezne države, ki pa jih ni imel na razpolago (oz. jih je imel le za 18 držav izmed 43). Kot druga težava pri medsebojni primerjavi zunanjih faktorjev pa bi se pokazala ta, da na okoljevarstvene vrednote

najbolj vplivata dve popolnoma neodvisni variabli – dejansko onesnaženje in visoka raven postmaterialističnih vrednot. Poleg tega se po državah pojavljata ločeno. Inglehart je zato raziskal le 18 držav, za katere je razpolagal s podatki na nekoliko poseben način. Od 18-ih držav je odštel tri z najvišjo stopnjo onesnaženosti zraka in vode (Kitajska, Indija in Južna Koreja). Med temi 15-imi državami je odkril močno povezavo med ostalimi postmaterialističnimi vrednotami in podporo varstvu okolja. Pri treh izločenih pa je bila povezava med postmaterialističnimi vrednotami in varovanjem okolja veliko šibkejša (Inglehart 1995, 66). Izvedli so tudi analize multiplih klasifikacij, da bi odkrili relativen vpliv dveh neodvisnih variabel (onesnaženja in vrednot), katerih rezultati so pokazali, da na okoljevarstvo znatno vplivajo objektivni pogoji in tudi ostale subjektivne vrednote, njun vpliv pa je pomemben v približno enakem obsegu (Inglehart 1995, 66 in 67).

Kakor lahko vidimo, so postmaterialistične vrednote zaradi razvoja postale v preiskanih državah od leta 1970 do leta 1993 mnogo bolj razširjene, iz tega sledi, da se bo podpora okoljevarstvu ob upoštevanju značilnosti medgeneracijskega spreminjanja vrednot še povečala. To se bo zgodilo, ko bodo mlajše generacije zamenjale starejše in ko se bo zgodil ekonomski napredek na svetovni ravni. Obrat k postmaterialističnim vrednotam pa je, ne pozabimo, le eden izmed dejavnikov, ki oblikujejo množično podporo okoljski politiki. Res pa je, da je ta dinamičen dejavnik velik (Inglehart 1995, 68).

4.4 Kulturne spremembe in okoljevarstvo

Vrednotni sistemi so kot del kulture pomembni v vsaki družbi in družbi sami prispevajo osnovo za delovanje. Pozicija kulture je v tem odnosu ključna, saj predstavlja subjektivno opremo za družbeno obvladovanje okolja. Poleg vrednot jo sestavljajo še odnos do stvari, prepričanja, zmožnosti in znanje. Kultura se spreminja počasi, a vendar se prej kot slej odziva na spremembe v okolju. Kljub temu odseva celotno zgodovinsko dediščino in izkušnje posameznih ljudi. Spremembe v socialno-ekonomskem okolju skozi njihov vpliv na izkušnje posameznikov pomagajo pri preoblikovanju individualnih sistemov prepričanj, odnosov in vrednot (Inglehart 1997, 65).

Okoljevarstvene politične stranke so se kot odraz kulturnih sprememb, kot rečeno, prvič pojavile v Zahodni Nemčiji, v 80-ih pa so se razširile še na Nizozemsko, v Belgijo, Avstrijo in v Švico. V 90-ih so izbruhnile na Švedskem in v Franciji, začetki *zelenih* pa so bili vidni

tudi v Veliki Britaniji. Naštetim partijam se je s premikom od materialističnih vrednot k posmaterialističnim večal procent podpore, kljub temu da ti odstotki niso bili dovolj veliki za neodvisno zastopanje v vladi, pa so njihova načela uspešno zagovarjala okoljevarstveno politiko v vsaki izmed teh držav in silile ostale politične stranke, da so v svoje programe vključevale tudi okoljevarstvo (Inglehart 1995, 68).

Odnos javnosti do okoljskih problemov so v Evropi preučili tudi s številnimi Euro-Barometer raziskavami. V vseh 12-ih preučeni državah je splošna podpora okoljevarstvenega gibanja močna, a bolj ključno se zdi vprašanje, ali so posamezniki pripravljeni tudi kaj narediti, da bi zavarovali okolje. Pri tem so se za bolj pripravljene izkazali zopet postmaterialisti s 53%, proti 37% pripravljenosti materialistov v leta 1986 narejeni raziskavi. Med populacijo so bili tudi člani okoljevarstvenih skupin sedemkrat bolj pogosto postmaterialisti (3,5%) kot materialisti (0,5%). Postmaterialisti poročajo tudi o večjem, že opravljenem trudu za okolje težjih (demonstracije, donacije) in tudi lažjih (recikliranje, izogibanje smetenju) oblik. Proces spreminjajočih vrednot torej očitno prinaša spremembe v obnašanju in ne le v vrednotnem odnosu do dotičnih vprašanj (Euro-Barometer v Inglehart 1995, 68).

Postmaterialistične vrednote so v kulturnem oziru povezane še z vrsto drugih vrednot, ki se tičejo dela, prostega časa, spolnih vlog in številnih socialnih in političnih orientacij, verjetno pa je najpomembnejši med temi, ki vplivajo na okolje, odnos do rodnosti. Skozi celotno zgodovino je bilo splošno uveljavljeno, da je imeti otroke ena izmed najpomembnejših vrednot predvsem za ženske. To se je spremenilo z modernizacijo, urbanizacijo, dvigom standarda itd., saj so za ženske postale pomembne še druge reči, kakor so kariera, svoboda, samoizpolnjevanje... S postmaterialističnimi vrednotami je do tega postala veliko bolj tolerantna tudi družba. Z njimi se je spremenila družina kot institucija, mnogo več je npr. tudi ločitev. V postmaterialističnih državah je tako stopnja rodnosti precej nižja kakor v materialističnih. K temu sicer pripomorejo tudi religijske orientacije, norme v zvezi z vlogo ženske in odnos do nosečnosti, kontracepcija itd., a vendar so vrednote dober indikator tega sindroma (Inglehart 1995, 69 in 70).

4.5 Vpliv spreminjajočih vrednot na okolje

Omenjene kulturne spremembe so spremenile potrošniške navade, kar vodi v manjše poudarjanje gospodarske rasti in večje poudarjanje kvalitete življenja in še posebej fizičnega

okolja. Rast okoljevarstvenih političnih strank in pozornost, namenjena okoljskim problemom, je le ena posledica tega razvoja. Poizkusi in trud za reševanje problemov v okolju po celem svetu pa morajo upoštevati tako kulturne spremembe in tehnološke ter okoljske fakte, s katerimi se medsebojno povezujejo. Primer nuklearnih elektrarn je že eden izmed tistih, ki so tehnološko dobro razviti, a v večini zahodnih držav niso sprejeti med ljudmi. Človeška komponenta subjektivnih vrednot in participacij je tako lahko včasih odločilna, razumljena pa je v tem oziru pomanjkljivo, zaradi česar avtorji, kot je Inglehart, preučujejo subjektivna stališča pripadnikov posameznih družb (Inglehart 1995, 70). Za nadaljnje preučevanje vpliva spreminjajočih vrednot na okolje bi bilo smiselno preučiti objektivne kazalce posamezne države glede onesnaževanja v primerjavi z vrednotami iste države. Ti rezultati so sedaj mnogo bolj dosegljivi kakor takrat, ko je okoljevarstvene vrednote bolj podrobno preučeval Inglehart. Novo sliko bodo k raziskavam dodali tudi sveži podatki šestega vala raziskav, ki naj bi bile po podatkih WVS opravljene v letih 2010 – 2011 (World Values Survey).

5 ANALIZA IN PRIMERJAVA OKOLJEVARSTVENIH VREDNOT V SLOVENIJI IN NA ŠVEDSKEM

Za nadaljnje preučevanje dejanskega vpliva spreminjajočih vrednot na okolje bom primerjalno preučila ter analizirala okoljevarstvene vrednote in okoljske kazalce v Sloveniji in na Švedskem. Objektivne kazalce stanja v okolju, ki kažejo stopnjo okoljevarstvenosti, bom torej v izbranih državah primerjala s subjektivnimi stališči. Slovenijo sem izbrala z razlogom, ker je to država in kultura, znotraj katere živim sama in jo posledično tudi najbolj poznam. Seveda bom pri analizi vrednot Slovencev poskušala biti čimbolj distancirana, saj odraščanje v določeni kulturi pomeni tudi subjektivno doživljanje te kulture, kar lahko v strokovni analizi predstavlja problem. Švedsko sem izbrala kot predstavnico skandinavskih držav, za katere je Inglehart ugotavljal, da imajo zelo odstopajoče razvite postmaterialistične vrednote. Kot objektivne kazalce okolja bom vključila podatke raziskav o onesnaženosti s strani organizacije *World Bank* (v nadaljevanju WB) in agencije Evropske unije imenovane *European Environment Agency* (v nadaljevanju EEA). Raziskave organizacije WB o mnogih merljivih karakteristikah določene države, med katerimi so zelo podrobno vključeni številni podatki o onesnaženosti posameznih držav po svetu, so izvedene na letnem nivoju. Raziskave, poročila, podatki in članki s strani EEA pa so projektne in letne značaja.

5.1 Primerjava okoljevarstvenih vrednot v Sloveniji in na Švedskem

Slovenijo in Švedsko bom sprva primerjala na ravni vrednot, ki so bile preučene v raziskavi WVS od leta 2005 – 2008. V Sloveniji je bila raziskava opravljena leta 2005, na Švedskem pa leta 2006. Mestoma bom te rezultate zaradi dodatnih vprašanj, ki so bila vključena le v določen val WVS raziskav, dopolnjevala z raziskavami, opravljenimi od leta 1994 – 1999.

Na prvo vprašanje, ki temelji na Schwartzovi tipologiji vrednot, sprašuje pa o podobnostih, ki jo posamezniki vidijo med sabo in skrbjo za okolje, je večina Švedov in Slovencev odgovorila s pritrdilnim odgovorom, da sta jim skrb za okolje podobna ali zelo podobna. Iz Tabele 5.1. je očitno tudi to, da se je procentualno več, s 71,5% proti 52,9%, za to odločilo Slovencev. Če dodamo še odgovor srednje (delne) identifikacije s pomembnostjo skrbi za okolje, je ta odstotek še večji in še vedno večji pri Slovencih (World Values Survey). Ob upoštevanju zgolj subjektivnega mnenja posameznika o tem, kako pomembna mu je skrb za okolje, lahko torej trdimo, da je ta bolj pomembna prebivalcem Slovenije. Vseeno je potrebno za podrobnejši vpogled v okoljevarstvene vrednote, kakor smo videli v Inglehartovih raziskavah in analizah, preučiti še nekaj odgovorov. Ti se namreč s kompleksnostjo zastavljenih vprašanj zelo spreminjajo.

Tabela 5.1: Odgovor na vprašanje: »Kako podobno vam je: skrb za okolje?«

	Slovenija	Švedska	Skupaj
Zelo mi je podobno	34.10%	20.10%	27.20%
Podobno mi je	37.40%	32.80%	35.10%
Srednje podobno mi je	18.40%	25.00%	21.70%
Malo mi je podobno	8.20%	16.30%	12.20%
Ni mi podobno	1.20%	4.80%	3.00%
Sploh mi ni podobno	0.80%	1.00%	0.90%
Skupaj (n=2019)	1017 (100%)	1002 (100%)	2019 (100%)

Vir: Values Surveys Databank.

Ob vključitvi novega faktorja v preučevanje vrednot, tj. pripravljenosti do finančnega prispevanja za okoljevarstvo, se pokažejo nekatere spremembe. V obeh državah še vedno večina prebivalstva izraža okoljevarstvene vrednote, saj se jih večina strinja z odpovedovanjem od dela prihodka v okoljevarstvene namene (glej Tabela 5.2). Strinja in zelo strinja se s finančnim prispevanjem 70,3% Slovencev in 71,2% Švedov. Razlika med pripravljenostjo teh dveh narodov je torej minimalna. Poleg tega se odgovori Slovencev glede

na prejšnje vprašanje niso bistveno spremenili, sploh če upoštevamo, da so v dokaj višjem odstotku izbrali opcijo »zelo se strinjam« (World Values Survey). Bolj kot je zaznaven padec s strani slovenskih državljanov, pa je očiten precejšen porast s strani švedskih državljanov. Iz tega lahko opazimo morebitno razliko med dojemanjem samega sebe in lastnih vrednot s strani Švedov in Slovencev. Švedi so v primerjavi s Slovenci mnenja, da jim skrb za okolje ni tako zelo pomembna, hkrati pa so za okoljevarstvo skoraj v enakem odstotku kot Slovenci pripravljeni plačati, torej narediti dejanski ukrep. Vseeno se moramo spomniti, da je to zgolj mnenje o pripravljenosti, ki kaže vrednoto in ne konkretnega dejanja.

Tabela 5.2: Strinjanje z izjavo: »Del mojega prihodka bi namenil okoljevarstvu«

	Slovenija	Švedska	Skupaj
Zelo se strinjam	17.30%	12.30%	14.80%
Strinjam se	53.00%	58.90%	56.00%
Ne strinjam se	22.20%	25.90%	24.00%
Sploh se ne strinjam	7.50%	2.80%	5.10%
Skupaj (n=1982)	988 (100%)	994 (100%)	1982 (100%)

Vir: Values Surveys Databank.

Nadaljnje spremembe lahko opazimo pri merjenju vrednot z vprašanjem o strinjaju glede povečanja davkov za okoljevarstvene namene. Pri takšni zasnovi vprašanja o finančnem odpovedovanju zavoljo okolja po podatkih relevantnega vzorca za Slovenijo podpora okoljevarstvu precej upade, kar pa se ne zgodi pri prebivalcih Švedske (glej Tabela 5.3). S povečanjem davkov se strinja ali zelo strinja 54,5% Slovencev in 70,6% Švedov. Slovincem podpora upade za 15,8%, Švedom le za 0,6%. Bistveno več Slovencev je izbralo tudi možnost »sploh se ne strinjam«, kar podporo še dodatno zmanjša (World Values Survey). Vzrok za bistven preobrat pri le nekoliko drugačnem vprašanju, ki v končni fazi pomeni isto, tj. finančno žrtvovanje, je presenetljiv. Lahko bi rekli, da je za spremembo krivo bolj konkretno vprašanje, ki je finančno odpovedovanje iz abstraktnega in poljubnega prispevanja za podporo okoljevarstvu pripeljal do bolj konkretnega in obveznega načina plačevanja, kot je povečanje davkov. Splošna vprašanja glede vrednot namreč kažejo tudi bolj splošne odgovore, ki imajo, ko gre za konkretne rezultate glede vrednot, tudi drugačno vrednost.

Tabela 5.3: Strinjanje s povečanjem davkov, če bi bil denar namenjen varovanju okolja

	Slovenija	Švedska	Skupaj
Zelo se strinjam	9.70%	12.10%	10.90%
Strinjam se	44.80%	58.50%	51.70%
Ne strinjam se	32.40%	25.00%	28.70%
Sploh se ne strinjam	13.20%	4.40%	8.80%
Skupaj (n=1960)	972 (100%)	988 (100%)	1960 (100%)

Vir: Values Surveys Databank.

Nekoliko moteče pri zadnjih dveh vprašanjih je dejstvo, da so bili kot pripravljenost do konkretnih dejanj za varovanje okolja v obeh primerih merjeni deleži finančnega odrekanja za okoljevarstvo. Sicer je to trenutno res realen vložek, ki ga mora posameznik storiti, če želi prispevati k bolj čistemu okolju, saj so cene za *zelene* produkte višje in stroški za ekološki način življenja večji. A vendar je potrebno pomisliti, da ima Švedska v letu 2008 izmerjenih 50.910 ameriških dolarjev bruto domačega proizvoda na prebivalca, v primerjavi s 24.230 ameriških dolarjev bruto domačega proizvoda na prebivalca Slovenije (World Bank). Dejansko odpovedovanje deležu dobička in povečanje davka je torej morda nekoliko bolj težavno za Slovence kakor za Švede. Tudi zato so prave subjektivne vrednosti o okoljevarstvenih vrednotah pri teh dveh vprašanjih v primeru Slovenije nekoliko omajane. Slovenija v gospodarskem razvoju zaostaja za Švedsko in po Inglehartovi logiki bi morala zato finančna blaginja pomeniti Slovencem nekoliko več kakor Švedom. Hkrati potemtakem pomeni manjša gospodarska razvitost tudi manjšo razvitost posmaterialističnih vrednot (Inglehart 1994). To dilemo lahko poskusimo rešiti z enim izmed vprašanj, ki ga v WVS uporabljajo tudi kot merilo okoljevarstvenih vrednot. Pri slednjem vprašanju gre za izbiro posameznikov med zaščito okolja ali gospodarsko rastjo in novimi delovnimi mesti (glej Tabela 5.4). Iz Tabele 5.4 je razvidno, da Slovencem pomeni zaščita okolja manj kot Švedom. Zanimivo pa je, da Slovencem samim zaščita okolja pomeni več kakor gospodarska rast in nova delovna mesta. Iz slednjega lahko sklepamo, da okoljevarstvene vrednote Slovencem sicer pomenijo več kakor gospodarska rast, a vseeno jim pomenijo, ko se morajo odločati med okoljevarstvom in gospodarsko rastjo, manj kot Švedom. Okoljevarstvo kot vrednota je v primeru, ko je potrebno izbirati med njo in gospodarsko rastjo, upadla (če jo primerjamo z odgovori na prvo vprašanje). Po vsem tem lahko rečemo, da gospodarska rast in denar kot vrednota res vplivata na odločitve glede okoljevarstvenih vrednot Slovencev. Pri dokaj nekonkretnem vprašanju podpora okoljevarstveni vrednoti s strani Slovencev upade v

primerjavi s Švedi, saj je vpletena še ena vrednota. Tako odgovori na drugo in tretje vprašanje zaradi vpletenosti ekonomske varnosti kot vrednote izgubijo malo svoje relevantnosti.

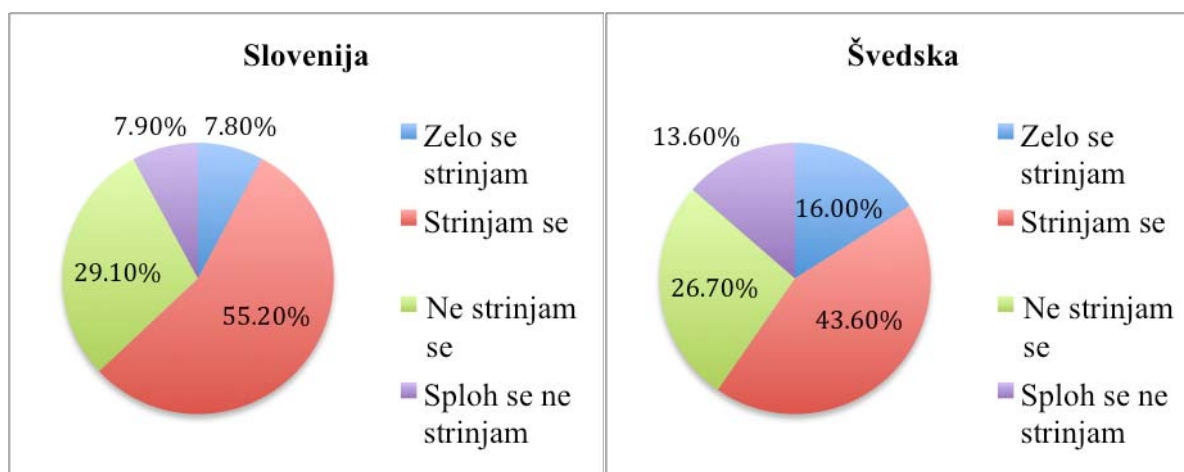
Tabela 5.4: Postavljanje prednosti zaščiti okolja ali gospodarski rasti in novim delovnim mestom

	Slovenija	Švedska	Skupaj
Zaščita okolja	53.90%	64.70%	59.30%
Gospodarska rast in nova delovna mesta	41.00%	33.50%	37.20%
Drugo	5.10%	1.80%	3.50%
Skupaj (n=1944)	963 (100%)	981 (100%)	1944 (100%)

Vir: Values Surveys Databank.

S finančnim žrtvovanjem pa se je v zgodnejšem valu raziskav (v letih od 1994 – 1999) ukvarjalo še eno vprašanje, katerega rezultati so v nasprotju z zadnjimi ugotovitvami. Slovenci so namreč bolj pripravljeni za proizvode plačati 20% večjo ceno, če bi to pomagalo zaščititi okolje (glej Graf 5.1.). Strinjajo ali zelo strinjajo se s pripravljenostjo do večjega plačevanja v 63%, Švedi pa v 59,6% (World Value Survey). Slednje je v nasprotju z dosedanjimi rezultati, ki so vključevali finančni moment.

Graf 5.1: Pripravljenost do 20% višjega plačevanja za izdelke, če bi to pomagalo pri varstvu okolja v Sloveniji in na Švedskem

Vir: World Values Survey.

Zanimivi so odgovori Slovencev na strinjanje z izjavo, da je vlada tista, ki bi morala zmanjšati onesnaževanje (glej Tabelo 5.5). Z njo se strinja ali zelo strinja 59,8% Slovencev,

kar je bistveno več kakor pri Švedih. Ti se s to izjavo strinjajo le v 29,3%, kar je le za pičlih 0,1% manj, kot se jih pri prejšnjem vprašanju ni strinjalo s povečanjem davkov v namene okoljevarstva. Dotično vprašanje na nek način odraža prenašanje odgovornosti na druge. S tega vidika lahko po vseh štirih okoljevarstveno naravnanih vprašanjih za Slovence rečemo, da imajo sicer visoko stopnjo splošnega podpiranja okoljevarstva (70,3%), pri čemer v veliko manjši meri podpirajo konkretno plačevanje (54,5%), saj še raje celotno odgovornost prenašajo na »višjo instanco«, kakor je vlada (59,8%). Odgovori Švedov so veliko bolj konstantni. Iz začetnih 52,9% splošne podpore okoljevarstvu njihova podpora okoljevarstvu naraste na 71,2% ko gre za splošno pripravljenost plačevanja za varovanje okolja, pri čemer ostane odstotek skoraj nespremenjen, ko gre za bolj konkretno finančno odrekanje (World Values Survey). Nazadnje se njihova stabilnost pokaže pri dojemanju vlade kot tiste, ki bi morala zmanjšati onesnaženje, saj njihovi odgovori kažejo zrcalno sliko prejšnjih dveh vprašanj. Na zanimiv način nam tako njihova stabilnost in preobrat pri četrtem primeru vprašanja pokažeta, da se zavedajo, da so oni tisti, ki morajo z dejanji prispevati k manjši onesnaženosti.

Tabela 5.5: Strinjanje z izjavo: »Vlada bi morala zmanjšati onesnaženje«

	Slovenija	Švedska	Skupaj
Zelo se strinjam	25.60%	5.70%	15.60%
Strinjam se	34.20%	23.60%	28.80%
Ne strinjam se	32.90%	61.90%	47.50%
Sploh se ne strinjam	7.30%	8.80%	8.10%
Skupaj (n=1965)	975 (100%)	990 (100%)	1965 (100%)

Vir: Values Surveys Databank.

Nadaljnji sklop vprašanj v letih 2005 - 2008 opravljenih WVS študijah se je navezoval na dojemanje resnosti okoljskih problemov s strani prebivalstva. Prvo vprašanje tega sklopa sprašuje po resnosti globalnega segrevanja in učinka tople grede. Slovenci v nekoliko manjšem odstotku ta dva problema dojemajo kot zelo resna ali še kar resna (92% proti 94,8%). Drugo vprašanje se navezuje na izgubo rastlin, živalskih vrst in biološke raznolikosti, kar za zelo resen ali še kar resen okoljevarstveni problem jemlje 92,6% Slovencev in 92,9% Švedov. Ta dva odstotka izražanja okoljevarstvene vrednote sta si zelo podobna. Tretje vprašanje iz tega sklopa je spraševalo po resnosti onesnaženja rek, jezer in oceanov. Nanje je 97% prebivalcev Slovenije in 98,2% Švedov odgovorilo z odgovorom zelo resen ali še kar resen (World Value Survey). Po vseh treh vprašanjih iz tega sklopa lahko vidimo, da razlika

med dojemanjem Švedov in Slovencev o resnosti okoljevarstvenih problemov, ki se konkretnije zadevajo posledic v naravi, ni bistvena. S priprtim očesom lahko celo zatrdimo, da se nam zdijo tovrstne okoljevarstvene težave enako resne kakor Švedom.

V povezavi s temi in prejšnjimi rezultati je zanimiva tudi primerjava med deležem Slovencev in Švedov, ki so kot največji svetovni problem v izboru med problemi, kot so: revščina in pomanjkanje, diskriminacija žensk in deklet, slaba sanitarna oskrba in infekcijske bolezni, neustrezna izobrazba, onesnaženje okolja, izbirali onesnaženje okolja. To opcijo je namreč za največji svetovni problem izbralo 14,2% Slovencev in 11,4% Švedov. V tem oziru onesnaženje kot grožnjo Slovenci vrednotijo višje (World Values Survey).

V letu 1995 opravljeni WVS raziskavi v Sloveniji in v letu 1996 opravljeni raziskavi na Švedskem (tretji val WVS raziskav) so avtorji raziskave v preučene vrednote vključili tudi nekatere druge faktorje, ki izražajo že opravljeno žrtvovanje oz. dejansko dejanje, ki velja za okoljevarstveno naravnano in nima veze le s finančnim prispevanjem. V primeru akcije kupovanja produktov, ki so bolj prijazni do okolja je 63,9% Slovencev označilo kot že opravljeno akcijo, kar je manj pogosto kot pri Švedih (83,7%). Enako nižjo pripravljenost do okoljevarstvenih akcij so Slovenci izrazili glede recikliranja (74,2% Slovencev in 91,2% Švedov se je opredelilo, da so že reciklirali) in glede zmanjševanja porabe vode (41,8% Slovencev in 66,7% Švedov). Slovenci so tudi za 11,2% manj pogosto kot Švedi okoljevarstveni, kar se tiče podpisovanja okoljevarstvenih peticij in sestankov za varovanje okolja. Za nekaj odstotkov manj (za 4,2%) smo Slovenci prispevali tudi k okoljskim organizacijam (World Values Survey). Iz teh rezultatov lahko ugotovimo, da so Švedi bolj pogosto že opravljali dejanja, ki kažejo okoljevarstvenost. Slednje se ne sklada z njihovo splošno vrednoto glede okoljevarstva iz prvega vprašanja, sklada pa se z njihovo večjo pripravljenostjo do finančnega odrekanja za okoljevarstvo. Sklada se tudi z njihovim dojemanjem, da ni vlada tista, ki mora zmanjšati onesnaževanje. Enako lahko rečemo za njihov pristop glede videnja problematičnosti učinka tople grede, globalnega segrevanja, izgube rastlin, živalskih vrst in biološke raznolikosti ter onesnaženja rek, jezer in oceanov. Pri rezultatih o že opravljenem okoljevarstvenem dejanju s strani Slovencev je slika precej drugačna. S splošno okoljevarstveno vrednoto iz prvega vprašanja se zadnje ugotovitve ne skladajo povsem, kakor se ne ujemajo tudi z videnjem učinka tople grede, globalnega segrevanja, izgube rastlin itd. Slednje je bilo namreč zaznano kot problem v skoraj enakem odstotku pri Švedih in Slovencih, kar pa se ne izraža v že opravljenih dejanjih. Rezultati

zadnjih vprašanj iz leta 1995 s strani Slovencev pa se nekoliko bolj skladajo z odgovori, ki so spraševali po morebitnem finančnem odpovedovanju.

5.2 Primerjava okoljevarstvenih vrednot z objektivnimi kazalci onesnaženja

Po vseh preučevanih rezultatih spremenljivk glede okoljevarstvenih vrednot lahko rečem, da ko gre za manj konkretno opredeljene vrednote, ki kažejo bolj subjektivne odgovore, se izkaže, da te ne odsevajo dejanskega vedenja prebivalcev določene države. Ko pa gre za bolj konkretno opredeljene vrednote, ki v določeni kulturi dejansko nekaj pomenijo, so v primeru Švedske prebivalci celo bolj, kakor se splošno tega zavedajo sami, pripravljeni stati za svojimi vrednotami. Za Švedsko se je izkazalo, da imajo njeni prebivalci splošno subjektivno mnenje o tem, kako visoke so njihove vrednote, skromno. Njihova pripravljenost za finančno podporo okoljevarstva je visoka, hkrati pa tega ne prelagajo na druge (npr. vlado). Zavedajo se torej vloge posameznikov v boju proti onesnaženju. Bolj pogosto so tudi že opravljali dejanja, ki prispevajo k varstvu okolja. Kako pa se to dejansko pokaže v objektivnih kazalcih onesnaženosti v okolju, je razvidno iz podatkov WB in EEA v Tabeli 5.6 in Grafu 5.1.

Tabela 5.6: Dejavniki onesnaženja na Švedskem in v Sloveniji za leto 2006

Merilec onesnaženja	Švedska	Slovenija
Emisije CO ₂ (ton na prebivalca)	5.5985873	7.5548726
Poraba električne energije (kWh na prebivalca)	15231.20135	7123.537771
Osebni avtomobili (na 1000 ljudi)	461.8099976	492.7799988
Poraba dizelskega goriva v prometnem sektorju na prebivalca (v litrih)	0.3441439	0.4066037
Poraba bencina v prometnem sektorju na prebivalca (v litrih)	0.4119815	0.3164134
Vozila (na kilometer ceste)	6.73	28

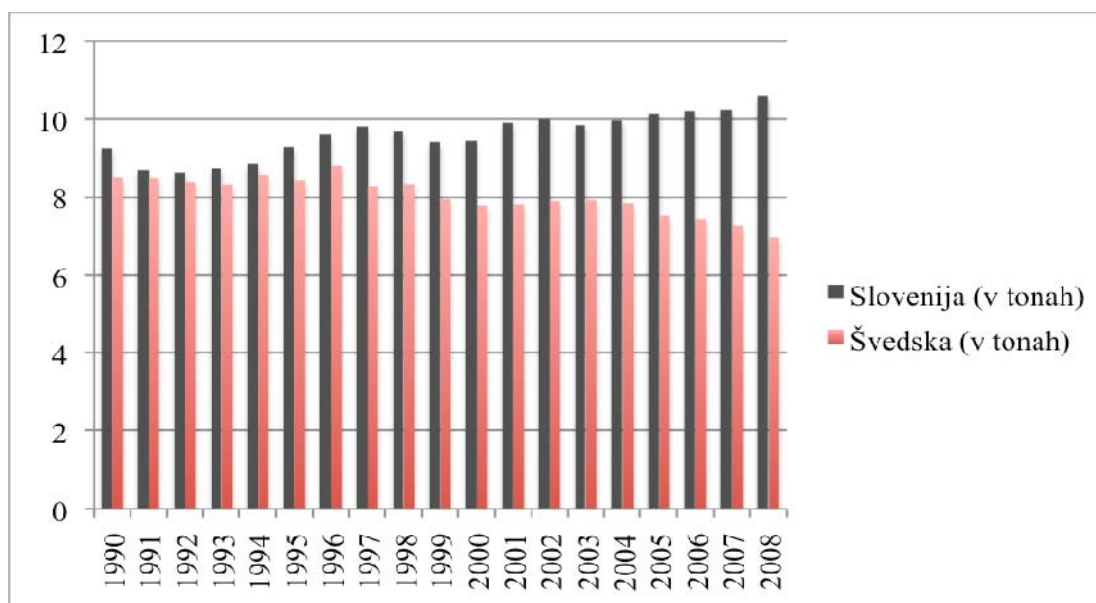
Vir: World Bank (2010).

Merilci onesnaženja, ki kažejo podatke na prebivalca, na 1000 ljudi ali km ceste, nam podajajo meddržavno primerljive podatke. Kakor lahko vidimo, je emisij CO₂ na prebivalca, kar trenutno predstavlja enega izmed največjih problemov glede onesnaževanja, za prbl. 35% več v Sloveniji (skoraj dve toni na prebivalca), kakor na Švedskem. Poraba električne energije je na Švedskem približno dvakrat večja, a glede na količino izpustov gre v tem primeru za okolju prijaznejšo energijo (World Bank). V tem oziru bi za podrobnejšo analizo koristil

podatek o deležih obnovljivih energetskih virov, *zelenih* energetskih virov (kot so sončne celice in vetrnice), nuklearne energije... celotne proizvodnje energije.

Več onesnažujejo Slovenci tudi z večjim številom osebnih avtomobilov na 1000 prebivalcev, kar postane v primerjavi s količino cest očitno tudi v številki osebnih avtomobilov na kilometer ceste. Seveda je treba pri tem pomisliti, da je Švedska površinsko mnogo večja država kakor Slovenija. Povezave so med posameznimi mesti na Švedskem veliko daljše, zaradi česar je na Švedskem veliko več cest. Vsekakor pa to ne spremeni dejstva, da imamo Slovenci glede na to, koliko prostora imamo za vožnjo, v državi veliko avtomobilov. Zanimivo pa je dejstvo, da Švedi porabijo na prebivalca več bencina kakor Slovenci. Tudi seštevek porabe bencina in nafte je pri Švedih za 0,033 litra večji kakor pri Slovencih (World Bank). Iz tega lahko sklepamo, da Švedi z enim avtomobilom prevozijo daljše razdalje, kar pa je konec koncev vseeno bolj ekološko, kakor če se z več avtomobili voziš manj, upoštevajoč onesnaženje, ki ga pomeni proizvodnja avtomobila. Res pa je izrazita večja uporaba naftnega goriva v Sloveniji, ki je okolju vseeno bolj prijazno kakor bencinsko gorivo.

Graf 5.2: Skupni neto seštevek emisij toplogrednih plinov iz sedmih področij: energije, industrijskih procesov, topil in drugih izdelkov, kmetijstva, odpadkov in ostalega (brez rabe zemljišč, sprememb namembnosti zemljišč in gozdarstva) od leta 1990 do leta 2008 v Sloveniji in na Švedskem (European Environment Agency 2010b)

Vir: European Environment Agency (2010a).

Podobno sliko nam pokažejo podatki EEA o skupnem neto seštevku emisij toplogrednih plinov za Slovenijo in Švedsko iz sedmih področij. Po podatkih EEA lahko ugotovimo, da se razlika med Slovenijo in Švedsko veča, in v letu 2008 dosega že 3,6 ton emisij toplogrednih plinov na prebivalca. Poleg tega se izpust toplogrednih plinov, ki predstavlja zmes mnogih škodljivih plinov od CO₂ do CH₄, v Sloveniji povečuje, na Švedskem pa zmanjšuje (European Environment Agency).

Za najbolj subjektivno stališče glede lastnih vrednot, ki ga povzema vprašanje po Schwartzevi tipologiji vrednot, lahko zaradi bistveno večjega izpusta CO₂ pri Slovencih (objektivni kazalec) rečemo, da ne drži oz. se ne odraža v konkretnih dejanjih. Enako velja če pomislimo na vprašanje, ki je spraševalo po največjem svetovnem problemu, kjer je več Slovencev izbralo okoljevarstvo. Za bolj konkretno opredeljene kazatelje okoljevarstvenih vrednot, ki na nek način že skoraj upodabljajo določeno akcijo oz. dejanje, pa lahko v primeru Slovenije in Švedske rečemo, da so bolj skladni z rezultati dejanj, ki so vidni v okolju. Slovenci so namreč v večini primerov vprašanj, ki so zadevala finančna žrtvovanja in že opravljena konkretna dejanja, kot je recikliranje, odgovarjali manj vztrajno in nižje ovrednoteno v dobrobit okolja kar se kaže tudi v okolju samem. Edino odstopanje od tega je večja pripravljenost do kupovanja 20% dražjih izdelkov, če bi ti bili prijaznejši do okolja. Tu gre sicer le za hipotetično vprašanje, kar je do neke mere tudi vzrok da se ti rezultati ne odražajo v okolju. Švedi pa pri konkretnih vprašanjih vztrajno odgovarjajo tako, da vidna njihova visoka privrženost okoljevarstvu.

Za Švedsko lahko zaradi bistveno manjšega izpusta CO₂ in ostalih toplogredni plinov v ozračje rečemo, da je okoljevarstveno veliko bolj razvita država. Odgovori glede okoljevarstvenih vrednot so poleg tega v kulturi, kjer se posamezniki bolj zavedajo, kako lahko pomagajo, veliko bolj konstantni. Izkazalo se je namreč, da Švedi nimajo visokega lastnega mnenja o okoljevarstvenih vrednotah, a vendar so za okolje pripravljeni narediti več kakor Slovenci, kar se kaže tudi v količini izpustov. Za Slovenijo oz. njene prebivalce pa se je izkazalo, da imajo zelo visoko ocenjeno subjektivno stališče o svojem odnosu do okolja, kar pa se ne odraža v konkretnjših vprašanjih o vrednotah in tudi v objektivnih kazalcih ne.

6 ZAKLJUČEK

V primeru okoljevarstvenih vrednot vidimo, da nanje najbolj vplivata postmodernizacija in dejansko stanje glede onesnaženosti v okolju. Zanimivo in morda paradokсно pri tem se zdi, da do okoljevarstvenih vrednot ne bi prišlo, če ne bi prišlo do ekonomskega razvoja oz. industrializacije. Hkrati pa, če ne bi prišlo do industrializacije in razvoja v svetu do takšne mere, kakršni smo priča danes, to morda sploh ne bi bilo potrebno, saj bi bilo onesnaževanja brez razvoja veliko manj. Recipročna sta si torej sam razvoj in okoljevarstvo, kakor sta si recipročna tudi razvoj ter kultura, razvoj in vrednote itd. Zanimiv dodatek k tej razpravi je dejstvo, da so se zaradi recesije v Evropski uniji emisije toplogrednih plinov v letu 2009 zmanjšale za 6,9% (European Environment Agency 2010c).

Pri rezultatih okoljevarstvenih vrednotnih raziskav skozi leta je potrebno upoštevati tudi podatek, da okoljevarstvena vprašanja pri ljudeh postajajo z leti tudi vedno bolj pomembna. S perifernega dela prioritetenosti prehajajo v vedno bolj osrednji del že nasplošno, pri določeni skupini posameznikov pa postajajo celo ena izmed najbolj poglobitvinih vrednot. Pomen odgovorov samih se je tako spremenil sam po sebi že brez ozira na dejanske morebitne višje rezultate, ki jih lahko pričakujemo v prihodnjih raziskavah. Okoljevarstvene vrednote lahko dandanes pomenijo še večje zavzemanje, saj sta odnos do tega vprašanja in konkreten vsakdan načeloma še bolj povezana. Slednje je razvidno iz analize vrednot Švedov, ki so bile merjene s konkretnjšimi vprašanji. Bolj kot je vprašanje natančneje povezano s konkretnimi dejanji, bolj se njihove vrednote skladajo z objektivnimi kazalci, še posebej, ker so pri njih okoljevarstvene vrednote centralnejšega pomena. Njihovi odgovori so pri konkretnih vprašanjih tudi bolj konstantni. Pri Slovencih je v tem oziru po en strani podobno – bolj kot gre za konkretna vprašanja, bolj je vrednotna orientacija podobna rezultatom glede varovanja okolja, ki so objektivno merljivi. Ker pa je okoljevarstvo med Slovenci bolj periferna vrednota, odgovori Slovencev niso tako konstantni in se večkrat razlikujejo od objektivnih kazalcev.

Analiza diplomske naloge pa je pokazala, da je to le del zgodbe. Vrednote glede specifične ideje v določeni družbi ali kulturi namreč niso nujno udejanjenje z obnašanjem in ravnanjem njenih članov družbe. Ko gre pri raziskavah vrednot za splošna vprašanja, ki dopuščajo bolj subjektivne odgovore, kot je Schwartzovo vprašanje o okoljevarstvenih vrednotah, so subjektivna mnenja precej drugačna od objektivnih kazalcev. V primeru Slovenije se to kaže

v razkoraku med visokimi okoljevarstvenimi vrednotami in nižjim dejanskim varovanjem okolja, v primeru Švedske pa v razkoraku med nižjimi okoljevarstvenimi vrednotami in visoko vsakdanjo skrbjo za okolje. Iz tega lahko sklepamo, da je relacija med subjektivnimi stališči in objektivnimi kazalci odvisna od tipa vprašanja, kar ugotavlja že Inglehart (Inglehart 1997). Konkretna vprašanja se bolj približujejo realni sliki, a vendar je ravno to lahko tudi težavno. Vrednote so namreč subjektivna kulturna entiteta vsakega posameznika in zato morajo biti temu prilagojena tudi vprašanja, ki ugotavljajo vrednotno stopnjo posameznikov. Zelo konkretna vprašanja namreč ne odražajo več le vrednot, temveč lahko odražajo že sama dejanja.

Razlog za ne-uresničevanje okoljevarstvenih vrednot v enem ali drugem smislu lahko iščemo v specifičnih značilnostih določene kulture. Vrednote same so namreč kulturno specifične in nanje ter njihovo dejansko udejstvovanje vplivajo tudi konkretne karakteristike določene kulture ali družbe. Glede vrednot lahko torej rečemo, da je njihova povezava z ravnanjem kulturno specifična. Mera, v kateri se bodo vrednote pokazale v vsakdanjem življenju in dejanjih, je očitno odvisna tudi od ostalih značilnosti kulture, kot je na primer lastno visoko subjektivno mnenje o sebi in svojih vrednotah ali stopnja samoodgovornosti. Slednja predstavlja skupaj z individualizmom pomemben del v protestantizmu, prevladujoči religiji na Švedskem. Vzroke za večje skladanje med vrednotami in vedenjem posameznikov določene kulture lahko torej iščemo tudi v segmentih kulture, ki z določenimi smernicami poudarjajo nekatere ostale značilnosti, ki pripomorejo k uresničevanju vrednotnih orientacij. V primeru protestantizma gre za spremembe iz časa reformacije, ko so vernike začeli za odrešitve od grehov, namesto k višjim instancam in religiji kot instituciji, usmerjati k samim sebi. Za očiščenje od grehov torej ni »čudežne« spovedi, ki bi uravnavala ravnotežje med dobri in slabim, temveč je na vsakem posamezniku odgovornost, da opravlja poleg slabih del tudi dobra dela. S tem sta bili kot rečeno poudarjeni samoodgovornost in individualizem, kar je vidno pri rezultatih skladanja med vrednotami in konkretnimi dejanji (Bruce 1996, 15 in 16). Omenjeni primer se dobro sklada tudi z odgovori raziskave WVS o tem, ali bi morala vlada poskrbeti za zmanjšanje onesnaženja. Slovenci v skladu s svojo kulturno tradicijo to odgovornost prelagajo na višjo instanco, Švedi pa jo prelagajo nase. Slednjo domnevo bi bilo mogoče preveriti z nadaljnjo analizo in primerjavo nekaterih drugih protestantskih držav (Norveška, Finska, Estonija, Danska, Anglija itd.) ter katoliških držav (Italija, Francija, Španija, Avstrija, Hrvaška itd.).

V konkretnem primeru okoljevarstvenih vrednot torej obstaja velik razkorak med subjektivnim vrednotnim mnenjem in objektivnimi kazalci po eni strani, po drugi strani pa se odgovori na nekoliko drugačen tip vprašanj bolj skladajo z dejanskim dogajanjem v okolju.

Moja hipoteza: »Okoljevarstvene vrednote kot subjektivna stališča so v Sloveniji in na Švedskem relativno visoke, vendar v proučevanih državah obstaja različen razkorak med teorijo vrednotnih opredelitev in prakso, torej dejanskim vedenjem posameznikov, katerega rezultati so vidni v objektivnih kazalcih onesnaženosti«, je tako v večini potrjena.

Ob dogajanju na področju postmaterialističnih vrednot gre za neke vrste revolucijo. Tovrstne vrednote, med katerimi so se razvile tudi okoljevarstvene vrednote so očitne. Razvidno je tudi, v katero smer gredo. A vsaka revolucija se najprej začne v glavi, v mišljenju ljudi, v poziciji človeka do dotičnega vprašanja, šele kasneje pa se začne udeleževati. Ali bo tako tudi z revolucijo varovanja okolja med Slovenci, bomo še videli.

7 LITERATURA

Bruce, Steve. 1996. *Religion in the Modern World from cathedrals to cults*. New York: Oxford University Press Inc.

European Environment Agency. 2010a. *EEA greenhouse gas data viewer*. Dostopno prek: <http://dataservice.eea.europa.eu/PivotApp/pivot.aspx?pivotid=475> (9. september 2010).

--- 2010b. *Manual for the EEA greenhouse gas data viewer*. Dostopno prek: http://www.eea.europa.eu/data-and-maps/data/national-emissions-reported-to-the-unfccc-and-to-the-eu-greenhouse-gas-monitoring-mechanism-4/eea-greenhouse-gas-data-viewer-manual/eea-greenhouse-gas-data-viewer-manual/at_download/file (9. september 2010).

---- 2010c. *Recession accelerates the decline in EU greenhouse gas emissions*. Dostopno prek: <http://www.eea.europa.eu/highlights/recession-accelerates-the-decline-in> (10. september 2010).

Furlan, Marina. 2003. Vrednote mladostnikov iz "slovenskega kulturnega prostora" . *Psihološka obzorja* 12 (2): 65-83. Dostopno prek: <http://psy.ff.uni-lj.si/iGuests/Obzorja/Vsebina1/Vol12-2/Furlan.pdf> (6. september 2010).

Inglehart, Ronald. 1995. Public support for environmental protection: objective problems and subjective values in 43 societies. *Political Science and Politics* 28 (1): 57-72.

Inglehart, Ronald. 1997. *Modernization and postmodernization*. Princeton: Princeton University Press.

Israel Social Sciences Data Surevey. 2010. Dostopno prek: <http://geobase.huji.ac.il:8080/catalog/?dataset=0789> (5. september 2010).

Musek, Janek. 2003. Ekspertni pogled na vlogo vrednot v vzgojno izobraževalnem sistemu. *Anthropos* 35 (4): 87 – 142.

Schwartz, H. Shalom. 1999. A Theory of Cultural Values and Some Implications of Work. *Applied psychology: An international review* 48 (1): 23-47. Dostopno prek: www.sjsu.edu/people/sharon.glazer/courses/psyc190/s1/Schwartz%201999.pdf (28. avgust 2010).

Šter, Jože. 1991. *Kaj je moralno?* Ljubljana: Davean.

Values Surveys Databank. Dostopno prek: <http://www.worldvaluessurvey.org/> (5. september 2010).

World Bank. 2010. Dostopno prek: <http://data.worldbank.org/>

World Values Survey. Dostopno prek: <http://www.worldvaluessurvey.org/> (4. september 2010).

Toš, Niko in Ronald Inglehart. 2001. *WVS_95 - Mednarodna raziskava vrednot, 1981-1984, 1990-1993, in 1995-1997: Združeni podatki iz prvih treh izvedb ankete*. Dostopno prek: http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/wvs_95/ (4. september 2010).